

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เสนอรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ที่มาเกี่ยวกับจิตสาธาณะ
2. ความหมายของจิตสาธาณะ
3. ความสำคัญของการมีจิตสาธาณะ
4. องค์ประกอบและปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตสาธาณะ
5. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับจิตสาธาณะ
6. ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม
7. ความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคม
8. แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคม
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ที่มาเกี่ยวกับจิตสาธาณะ

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน พัฒนาระบบการศึกษา เริ่มส่งเสริมประชาสังคมในทุกจังหวัด เพราะการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ผ่านมา พบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวไม่สามารถนำประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ การพัฒนาต้องพัฒนาควบคู่ไปด้วยกันทุกด้าน ซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้ถ้าปราศจากความร่วมมือของคนในชาติ โดยให้ความสำคัญพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย มีค่านิยมที่ดีงามและมีจิตสำนึกที่รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ส่งเสริมให้สื่อทุกรูปแบบเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาจิตใจ โดยผลิตรายการที่มีเนื้อหา สาระ

และจัดช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาทางด้านจิตใจให้มากขึ้น รวมทั้งกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติและองค์กรสื่อมวลชนมีจิตสำนึกต่อสังคม ส่วนรวมมากขึ้น ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้กล่าวถึงจิตสำนึกสาธารณะไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยกล่าวในเรื่องของประชาสังคม และการมีส่วนร่วมของชุมชน

ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้มุ่งพัฒนาประเทศสู่ความสมดุล ยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทุนของประเทศที่มีอยู่ทั้งที่เป็นทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้นและเชื่อมโยงกันเพื่อประโยชน์ในการพัฒนา ทั้งนี้การเสริมสร้างทุนทางสังคมจะเป็นพื้นฐานหลัก โดยเริ่มจากการพัฒนาคุณภาพคนให้เป็นคนที่มีความรู้ คู่คุณธรรม จริยธรรม มีจิตสาธารณะและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชน ให้มีความเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชน เพื่อเป็นพลังของการพัฒนาประเทศ ส่วนในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 1 บททั่วไป ที่ว่าด้วยความมุ่งหมาย และ มาตรา 7 ได้แสดงถึงความพยายามในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน โดยระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษา และส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ ทรัพยากร ธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเองมีความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 44) และในมาตรฐานการศึกษาของชาติ ได้กำหนดมาตรฐานและตัวบ่งชี้ไว้ 3 มาตรฐาน 11 ตัวบ่งชี้ ตัวบ่งชี้จิตสาธารณะอยู่ในมาตรฐานที่ 1 คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ทั้งในฐานะพลเมืองและพลโลก เป้าหมายของการจัดการศึกษาอยู่ที่

การพัฒนาคนไทยทุกคนให้เป็น คนเก่ง คนดีและมีความสุข โดยการพัฒนาที่เหมาะสมกับช่วงวัย พัฒนาคณะตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ตรงตามความต้องการ ทั้งในด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้และทักษะ คุณธรรมและจิตสำนึกที่พึงประสงค์ และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ตัวบ่งชี้ที่ 1.5 คุณธรรมจิตสาธารณะและจิตสำนึก ในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก โดยนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติควบคู่กับการพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมฐานความรู้ แต่ประเทศไทยในยุคศตวรรษที่ 21 สภาพปัจจุบันมีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน (corruption) ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (depletion of natural resources) ปัญหามลพิษ (pollution) เป็นต้น โดยจิตสาธารณะมีหลักการเดียวกับความรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility) ซึ่งจะต้องอาศัยการมีน้ำใจและแบ่งปันต่อกัน จากสภาพปัญหาวิกฤติ ด้านการขาดความรับผิดชอบต่อสังคม โดยในปีพ.ศ. 2554 นายกรัฐมนตรีจึงได้ให้คำขวัญวันเด็กไว้ว่า “รอบคอบ รู้คิด มีจิตสาธารณะ” ก็เพื่อต้องการปลูกเร้ากระแสความรับผิดชอบต่อสังคม โดยให้เริ่มปลูกฝังตั้งแต่เด็ก เพราะเด็กคือกำลังของชาติต่อไปในอนาคต

ความหมายของจิตสาธารณะ (public consciousness)

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ ซึ่งมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น จิตสาธารณะ จิตสำนึกต่อส่วนรวม จิตสำนึกทางสังคม ความสำนึกทางสังคม ซึ่งคำเหล่านี้มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า public consciousness หรือ public mind การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า จิตสาธารณะ (public consciousness) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของจิตสาธารณะไว้หลากหลายดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2539, หน้า 101) ให้ความหมายว่า จิตสำนึกทางสังคม หรือจิตสาธารณะว่า คือ การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือการคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกันกับตน การกำหนดกลุ่มสังคม หรือการกำหนดกลุ่มสาธารณะ ด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ กัน ทำให้เกิดจิตสำนึกในกลุ่มต่างชนิดกัน เช่น จิตสำนึกทางเชื้อชาติ หรือจิตสำนึกทางชาติพันธุ์ หรือจิตสำนึกทางชนชั้น

มัลลิกา มัติโก (2541, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของคำว่าจิตสำนึกทางสังคม หมายถึง ความรู้สึก และความคิดเห็นที่มีต่อปรากฏการณ์ในด้านต่าง ๆ ทางสังคม ได้แก่ มิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่มีผลกระทบต่อตนเองและสังคมโดยรวม ตลอดจนแนวทางการแก้ไขสภาวะการณ์นั้น ๆ

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2542, หน้า 25) ให้ความหมายของจิต-
 สาธารณะว่าเป็นการรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์
 ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ค้ำจุน ละเอียด
 ต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบร้อย ประหยัดและมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544, หน้า 17) ให้ความหมายของจิตสาธารณะว่า
 หมายถึง ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่
 ผู้อื่นและสังคมพยายามฉวยโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริงจังและมองโลกในแง่ดีบน
 พื้นฐานของความเป็นจริง

ชวลา เวชยันต์ (2544, หน้า 14) ได้สรุปความหมายของคำว่าความตระหนักใน
 การรับใช้สังคม หมายถึง สภาวะที่บุคคลมีความรู้ ความรู้สึกทางจิตใจ และพฤติกรรมที่
 สอดคล้องกับแนวคิดรับใช้สังคม โดยมองเห็นว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชน
 ที่เป็นสมาชิกอยู่ เห็นคุณค่าและศักยภาพของชุมชน และใส่ใจต่อปัญหา และลงมือกระทำ
 สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อร่วมรับผิดชอบต่อชุมชน หรือสังคมนั้น ๆ

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2544, หน้า 6) สรุปความหมายว่า เป็นกระบวนการคิดและ
 ลักษณะของบุคคลที่มีการปฏิบัติโดยมีกระบวนการในระดับบุคคลไปสู่สาธารณะ
 มีความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของสาธารณะ ต้องการที่จะทำประโยชน์มากกว่าที่จะรับจาก
 สาธารณะ

หฤทัย อาจปรุ (2544, หน้า 37) ได้สรุปความหมายของจิตสาธารณะ คือ ความ
 ตระหนักของบุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือ
 สังคมต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์ โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบ
 สำนึกถึงพลังของตนว่าสามารถร่วมแก้ไขปัญหาได้ และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ไข
 ปัญหาคด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกันกับคนในสังคม

นันทวัฒน์ ชุนชี (2546, หน้า 4) ได้สรุปความหมายว่า จิตสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม
 สุพจน์ ทราขแก้ว (2546, หน้า 50) ให้ความหมายของสำนักทางสังคม หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่าหรือการให้คุณค่าแก่การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมที่ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกมา

โกศล มีความดี (2547, หน้า 44) สรุปความหมายของจิตสาธารณะว่า เป็นการกระทำที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะสมบัติด้วยการเอาใจใส่ ดูแลเป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยพิจารณาจากการที่บุคคลหลีกเลี่ยงการใช้หรือกระทำให้เกิดการชำรุดเสียหายต่อส่วนรวม มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมในการดูแลรักษาของส่วนรวม เช่น การทำตามหน้าที่ที่กำหนด การดูแลความสงบเรียบร้อย การรักษาสาธารณะสมบัติ รับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น มีส่วนร่วมในการหาแนวทางป้องกันแก้ไข และติดตามประเมินผล รวมถึงการรับอาสาทำบางอย่างเพื่อส่วนรวม เคารพสิทธิของผู้อื่นในการใช้ของส่วนรวม ไม่ปิดกั้นในการใช้ของบุคคลอื่น มีการแบ่งปันหรือการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้ของส่วนรวม ไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง

สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี (2547, หน้า 9) ได้สรุปความหมายของจิตสำนักต่อสังคมว่า หมายถึง ภาวะที่รู้ตัวของบุคคลที่มีความโน้มเอียงทางความคิด ความรู้สึกก่อนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีส่วนช่วยให้ผู้อื่นในสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือได้รับการส่งเสริมด้านต่าง ๆ ในทิศทางที่ดีขึ้น

ศิริ แคนสา (2551, หน้า 16) ได้สรุปความหมายว่า จิตสาธารณะ หมายถึง สำนักในประโยชน์ สำนักในผลกระทบที่พึงมีต่อชุมชน และสังคมโดยรวม โดยผู้ที่ต้องรับผลนั้น อาจไม่เห็นตัวตนชัดเจนว่าเป็นบุคคลใด ทราบแต่เพียงว่าสังคมโดยรวมต้องได้รับผลแน่นอน ประกอบด้วยส่วนประกอบ 3 ด้าน คือ (1) ด้านความรู้ความเข้าใจเชิงจิตสาธารณะ เป็นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม วัสดุที่เกิดจากการกระทำหรือความเป็นไปและการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และโลก (2) ด้านความคิดเชิงจิตสาธารณะเป็น กระบวนการหรือลักษณะการคิดที่บุคคลใช้เป็นหลักในการตัดสินใจเกี่ยวกับจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก และ (3) ด้านการ

ปฏิบัติตนของบุคคลเชิงจิตสาธารณะเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม การถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ และการเคารพสิทธิในการใช้ของของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มโดยไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตน ตลอดจนไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของส่วนรมนั้น

จากความหมายของจิตสาธารณะที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปว่า จิตสาธารณะหมายถึง การที่บุคคลแสดงความรู้สึกลงและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการกระทำตามหน้าที่รับผิดชอบของตนเอง การช่วยเหลือดูแลรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งของสาธารณะสมบัติของหน่วยงาน องค์กร และสังคม การแสดงความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละทรัพย์สินหรือแรงงานของตนต่อส่วนรวม และการเข้าร่วมในการทำงานที่เป็นส่วนรวมของหน่วยงาน องค์กร และสังคม โดยการกระทำที่ไม่หวังผลตอบแทนต่อตนเอง แต่กระทำเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม

ความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ

การที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบพึ่งพากัน คนในสังคมซึ่งมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจร, 2543, หน้า 22-29) ถ้าคนในสังคมเห็นแก่ตัว ไม่ปรารถนาที่จะช่วยเหลือกัน ซึ่งทำให้มีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กร และยังมีผลกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดปัญหาดังนี้

1. ชุมชนอ่อนแอ ขาดการพัฒนา เพราะต่างคนต่างอยู่ ชุมชนมีสภาพเช่นไรก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ไม่เกิดการพัฒนา และยิ่งนานไปก็มีแต่เสื่อมทรุดลง
2. อาชญากรในชุมชนอยู่ในระดับสูง
3. ขาดศูนย์รวมจิตใจ ขาดผู้นำที่นำไปสู่การแก้ปัญหา เพราะคนในชุมชนมองปัญหาของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ขาดคนอาสาสมัครพัฒนา เพราะกลัวเสียทรัพย์สิน กลัวเสียเวลา

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่..... 17 พ.ย. 2555
เลขทะเบียน..... 248611
เลขเรียกหนังสือ.....

หรือกลัวเป็นที่ครหาแก่คนอื่น และในระดับชาติ ถ้าคนขาดจิตสำนึกแล้วจะทำให้เกิดปัญหาดังนี้

3.1 วิกฤตการณ์ภายในประเทศบ่อยครั้ง และแก้ปัญหามิได้ อาทิ วิกฤตเศรษฐกิจ สังคมขาดเสถียรภาพทางการเมือง ชุมชนุมจับใส่รัฐบาลหรือผู้นำประเทศ

3.2 ประเทศชาติอยู่ในสภาพล้าหลัง เนื่องจากขาดพลังของคนในสังคม เมื่อผู้นำประเทศนำมาตรการใดออกมาใช้ ก็จะไม่ได้ผล เพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน

3.3 ประเทศชาติไร้เกียรติ ไร้ศักดิ์ศรี ทำให้ประชาชนในประเทศอื่น มองด้วยสายตาเหยียดหยาม คุณมีนคุณแคลนว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนาในระดับโลกถ้าบุคคลขาดจิตสำนึก จะทำให้เกิดการเอาเปรียบระหว่างประเทศทำให้เกิดปัญหาในระดับต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 เกิดการสะสมอาวุธกันระหว่างประเทศ เพราะขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกันกลัวประเทศอื่นจะโจมตี จึงต้องมีอาวุธที่รุนแรง มีอานุภาพในการทำลายสูง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็มีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรงในการตัดสินใจแก้ปัญหา

3.3.2 เกิดการถั่นแก้ง แ่งแย่งหรือครอบงำทางการค้าระหว่างประเทศ พยายามทุกวิถีทางเพื่อให้เกิดความได้เปรียบทางการค้า ทำให้ประเทศด้อยกว่าเขาโอกาสในการพัฒนาประเทศของตน

3.3.3 เกิดการรังเกียจเหยียดหยามคนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์หรือต่างท้องถิ่น มองคนชนชาติอื่นว่ามีความเจริญหรือศักดิ์ศรีด้อยกว่าเชื้อชาติ หรือเผ่าพันธุ์ของตนเอง

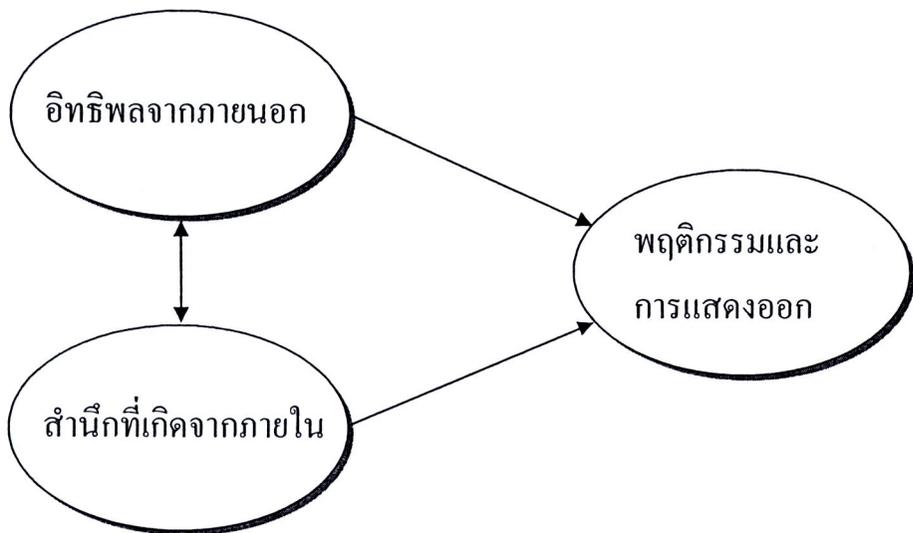
จิตสาธารณะเป็นคุณธรรมหนึ่งของพลเมือง และเป็นวาทกรรมย่อยในวาทกรรมใหญ่เรื่องประชาสังคม คุณค่าและจิตสาธารณะเป็นจิตวิญญาณของสังคม บุคคล องค์กร หรือสังคมสังคมที่ไม่มีจิตสำนึก ทำให้ขาดพลังในการสร้างสรรค์ เมื่อเกิดจิตสาธารณะแล้ว จะทำให้เกิดประชาสังคม ก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางสังคม ซึ่งจะทำให้สภาวะ การเมือง เศรษฐกิจ ศิลธรรมดี (ประเวศ วะสี, 2542, หน้า 20)

จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ควรปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับเยาวชน โดยองค์ประกอบที่มีบทบาทในการพัฒนาให้นักศึกษาเกิดจิตสาธารณะซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ไพบุรณ์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร (2543, หน้า 29) ได้อธิบายถึงการก่อเกิดจิตสำนึกดังนี้ สำนึกของคนอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมมากมาย จำแนกได้เป็นปัจจัยภายนอกและภายในคือ

1. สำนึกที่ก่อเกิดจากปัจจัยภายนอก เมื่อมนุษย์อยู่ในสังคมย่อมหลีกเลี่ยงอิทธิพลของภาวะแวดล้อมได้ ภาวะดังกล่าวได้อบรมกล่อมเกลตาและสะสมการรับรู้ที่ละเอียดที่ละน้อยจนเกิดเป็นรูปแบบอันหลากหลายของสำนึก ในลักษณะของการตัดสินใจและแยกแยะว่าอะไรดี-ไม่ดี อะไรควร-ไม่ควร กระบวนการในการพัฒนาจิตสำนึกในคน ๆ หนึ่ง มีที่มาจากสภาวะแวดล้อมทางสังคมเริ่มตั้งแต่พ่อแม่ ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน คนทั่วไป ฯลฯ ตลอดจนระดับที่สูงขึ้น เช่น องค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งล้วนมีส่วนในการสร้างสำนึกทั้งทางดีและทางเลว
2. สำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายในหมายถึง การครุ่นคิด ไตร่ตรอง ตรึกตรองของคนแต่ละคน ในการพิจารณาตัดสินใจให้คุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจเพื่อขัดเกลาตัวเองให้เป็นไปทางใด ทางหนึ่งฉะนั้น มนุษย์ทุกคนล้วนสามารถสร้างสำนึกให้ตนเองได้ โดยนำพาการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด ฯลฯ แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใดก็มีการฝึกฝนและสั่งสมสำนึกแบบนั้น ตัวอย่างเช่น คน ๆ หนึ่ง แม้จะเคยใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือยมานาน แต่มาวันหนึ่งได้สติว่าพฤติกรรมอย่างนั้นเป็นสิ่งไม่ดีก็สามารถปรับเปลี่ยนสำนึกของตัวเองให้ยึดถือในเรื่องของการประหยัด อดออม การมีวินัยในการใช้จ่าย เป็นการสร้างสำนึกใหม่เรียกว่า ใช้ปัจจัยภายในเพื่อสร้างสำนึกตัวเอง ยิ่งผ่านการขัดเกลา ตอกย้ำและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คล้ายดังนักปฏิบัติธรรมที่ใช้ศีล สมาธิ ปัญญา กล่อมเกลตาสำนึกของตัวเองจนกลายเป็นนิสัย และเป็นจิตใต้สำนึก
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายในต่อการเกิดจิตสำนึก ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกัน ไม่มีต้น ไม่มีปลาย สำนึกที่มาจากภายนอกเป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของคนแล้วกลายเป็นสำนึกธรรมชาติ และมักไม่รู้ตัว แต่สำนึกที่เกิดจากภายในเป็นการจงใจ เป็นการเลือกสรร รู้ตัว สร้างขึ้นเอง แท้จริงทุกขณะจิตมีการปรับเปลี่ยน มีการตอบโต้ระหว่างกัน สิ่งที่มากระทบภายนอกและสิ่งที่คิดเองจากภายใน เช่น สิ่งที่มากระทบจากภายนอกมีคนมาบอก

ว่าทำดีไม่เห็น ได้ดี แต่เรามีสำนึกภายในดี จึงเกิดการต่อสู้กันเพราะเราเชื่อว่าทำดีได้ดี การที่จะทำให้คนมีสำนึกที่ดีจะต้องทำทั้งสองทางพร้อมกัน ทางหนึ่งต้องส่งเสริมให้เกิดความรักและสร้างสำนึกที่ดีให้ตนเอง พร้อมกันนั้นต้องพยายามหาวิธีการผลักดัน ส่งเสริม วรรณรงค์ให้สังคม โดยทั่วไปทั้งกลุ่มคนและองค์กรมีการสร้างกิจกรรมหรือมีโครงการที่จะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกที่ดี ดังภาพ 1

ภาพ 1 ความสัมพันธ์ของพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์

ที่มา. จาก *สำนึกไทยที่พึงปรารถนา* (หน้า 30), โดย ไพบูรณ์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจร, 2543, กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุพจน์ ทราชแก้ว (2546, หน้า 51) ได้อธิบายถึงการก่อรูปของจิตสำนึกกว่าเป็นกระบวนการที่มีต่อเนืองยากที่จะกำหนด แยกแยะ หรือทำการจัดลำดับชั้นเพื่อบ่งชี้ว่าบุคคลมีความรู้สึกละเอียดได้ที่ใดได้ชัดเจน และยังมีความเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะทางด้านสติปัญญาและการกระทำของมนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

1. คุณลักษณะด้านพุทธิพิสัย หมายถึง การได้รับรู้ (cognition) หรือการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ

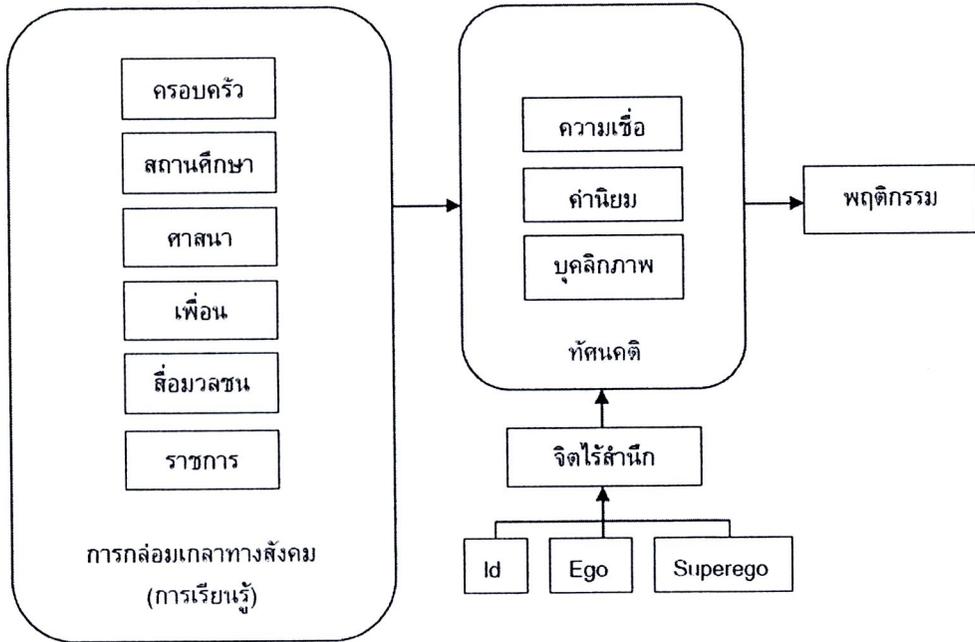
ทำให้บุคคลรู้จักหรือระลึกถึง มีความเข้าใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินคุณค่าของสิ่งดังกล่าวได้

2. คุณลักษณะด้านจิตพิสัย หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจ (affection) อันได้แก่ ความสนใจหรือใฝ่ในสิ่งดังกล่าว โดยมีปฏิริยาสนองตอบการเห็นหรือให้คุณค่า การจัดระบบของคุณค่าและสร้างเป็นคุณลักษณะนิสัย

3. คุณลักษณะทางด้านทักษะพิสัย หมายถึง พฤติกรรม (behavior) หรือการแสดงออกที่สามารถจะสังเกตรูปแบบความประพฤติได้อย่างชัดเจน เรียกว่าบุคลิกภาพ

จิตสำนึกของบุคคลจึงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นหลังจากการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งเร้า การรับรู้ในส่วนนี้ได้ก่อรูปขึ้นในจิตใจของบุคคลในรูปของความเชื่อ ค่านิยมทัศนคติที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม เป็นคุณลักษณะทางจิตที่ก่อรูปผ่านกระบวนการทางปัญญา เป็นปฏิริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางสังคม การเสริมสร้างความรู้ให้แก่บุคคลในสังคมตามกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบจะทำให้ได้ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพผ่านกระบวนการจัดการศึกษา ซึ่งในทางสังคมศาสตร์จะเรียกกิจกรรมหรือกระบวนการดังกล่าวว่าเป็นการจัดกลาทางสังคม (socialization) อันเป็นกระบวนการที่มีผลทำให้สมาชิกของสังคมเกิดการรับรู้มีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ การจัดกลาทางสังคมโดยอาศัยระบบการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการ มีรูปแบบที่สัมพันธ์และต่อเนื่องกันไปทั้ง 3 ส่วน คือการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดกลาทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้บุคคลมีการรับรู้ มีจิตสำนึก มีบุคลิกภาพ หรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์จึงเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ในการจัดกลาทางสังคม

ดั่งภาพ 2

ภาพ 2 กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเพื่อเสริมจิตสำนึกและพฤติกรรมแก่สมาชิกสังคม
ที่มา. จาก จิตสำนึกสาธารณะ การก่อรูปและกระบวนการเสริมสร้าง, โดย สุพจน์ ทรายแก้ว,
2546, วารสารเพชรบุรีวิทยาลัย, 7(12), 50-55.

องค์ประกอบและปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตสาธารณะ

องค์ประกอบของจิตสาธารณะ

ยูทรีนา วรุณปิติ (2542, หน้า 181-183) กล่าวถึงบุคคลที่มีจิตสาธารณะว่า ต้องมีลักษณะดังนี้

1. การทุ่มเทและอุทิศตน สิทธิพลเมืองต้องสอดคล้องกับความรับผิดชอบทางสังคม บุคคลไม่เพียงแต่ปฏิบัติตามสิทธิเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้บริการแก่บุคคลอื่น เพื่อพัฒนาสังคมด้วย อาทิ ถ้าต้องการให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบต่อความต้องการและประโยชน์ของประชาชน ประชาชนก็ต้องให้ความสนใจและติดตาม ไม่เพียงแต่ทำการหย่อนบัตรเลือกตั้งเท่านั้นแต่ต้องเสียสละเวลาในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองระดับท้องถิ่น และในสถาบันต่าง ๆ

2. เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล ใ้วางใจผู้อื่น มีความอดทน ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมเคารพยอมรับความแตกต่างที่หลากหลาย หาวิธีการอยู่ร่วมกับความขัดแย้ง โดยการแสวงหาทางออกร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดและหาข้อยุติ สร้างการรับรู้ร่วมกัน ตัดสินใจและผนึกกำลัง เพื่อให้เกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย

3. กำเนินถึงผลประโยชน์ส่วนตน และส่วนรวม คนในสังคมต้องคิดถึงการเมืองในฐานะกิจการเพื่อส่วนรวมและเพื่อคุณธรรมมากขึ้น

4. การลงมือกระทำ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้ สถานการณ์ดีขึ้นต้องลงมือกระทำ โดยเริ่มจากครอบครัว ในการวางพื้นฐานให้การอบรมด้านจริยธรรมของพลเมือง สถาบันการศึกษาไม่เป็นเพียงสถานที่ฝึกหัดและให้ความรู้ ต้องรับช่วงต่อในการสร้างค่านิยมที่เหมาะสมต่อจากครอบครัว รวมทั้งเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้น ระหว่างเพื่อนบ้าน ที่ทำงาน สโมสร สมาคมต่าง ๆ เชื่อมโยงบุคคลที่น่าสนใจเรื่องของตน เข้าเป็นกลุ่มที่ใส่ใจผู้อื่นช่วยดำรงรักษาประชาคม สังคม และกฎจริยธรรม รวมทั้งสถาบันที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคม คือสถาบันศาสนาและสื่อมวลชนนับว่ามีบทบาทสำคัญในการร่วมสร้างให้สังคมเข้มแข็ง

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2544) ได้สรุปองค์ประกอบของการมีจิตสาธารณะว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญ และมีความหมายอย่างยิ่งในสังคม ทำให้เกิดประชาสังคม คือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (consciousness community) ที่สมาชิกของชุมชนต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คนในชุมชนต้องมองอนาคตร่วมกัน เรียนรู้ และทำความเข้าใจร่วมกัน โดยอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้ถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงพร้อมควบคู่ไปกับการปฏิบัติ

2. ประชาชนสำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้คือการที่ทำให้เกิดกลุ่มความสนใจต่อสาธารณะจำนวนมาก ทำให้เกิดความเข้มแข็งเป็นพลังทางสังคม ไม่รอคอยให้ผู้อื่นแก้ปัญหาให้กับตนเอง ซึ่งการที่บุคคลจะสำนึกถึงพลังของตนต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทางสังคม

3. ความรักความเอื้ออาทรสามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคม มีความหลากหลายจึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีความแตกต่างระหว่างบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่ดีและไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสมานฉันท์จะเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

4. การเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน (inter active learning through action) จิตสาธารณะเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นต้องสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง การมีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร การและเปลี่ยนเรียนรู้ สื่อสารและเครือข่าย เป็นส่วนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นแนวทางให้เกิดจิตสาธารณะ

โดยสรุปองค์ประกอบของจิตสาธารณะที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดของ สุภัทรา ภูมิรัตนาวลี ที่ศึกษาปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหลักร่วมกับการใช้ข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง องค์ประกอบของการมีจิตสาธารณะในการวิจัยมีดังนี้

1. ด้านความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม บุคคลเกิดการรับรู้ถึง สภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อยู่ในภาวะปกติ ซึ่งมีผลกระทบต่อครอบครัว และประเทศชาติ เป็นภาวะที่จำเป็นต้องแก้ปัญหาให้อยู่ในภาวะปกติ

2. ด้านการวิเคราะห์ วิเคราะห์สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงการคิดจำแนกสาเหตุ และกระบวนการที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้อยู่ในภาวะไม่ปกติ รวมถึงผลกระทบของปัญหาในด้านต่าง ๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และร่วมกันพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่น ถึงสภาพปัญหา แนวทางป้องกัน และแก้ไข

3. ด้านความรักความเอื้ออาทร ความสามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมมีความหลากหลายจึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคี

4. ด้านการรับรู้ความสามารถของตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และมั่นใจในความสามารถของตนเอง ในการที่จะช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กระจือหรือร้นต้องการหาวิธี แนวทาง ในการแก้ปัญหา

5. ด้านการลงมือปฏิบัติ หรือร่วมมือในการแก้ปัญหา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยการริเริ่มของตนเอง หรือเข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือปัญหาสังคม

6. ด้านการมีเครือข่ายในการทำกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือปัญหาสังคม ต้องมีการประสานเพื่อดำเนินการ ตามแนวทางในการช่วยเหลือสังคม โดยการจัดตั้งกลุ่ม ชมรม ช่วยเหลือสังคม และร่วมมือกับองค์กรของรัฐและเอกชน ในการกระทำเพื่อช่วยเหลือสังคม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตสาธารณะ

การมีจิตสาธารณะเป็นสิ่งที่เกิดจากจิตใจตามธรรมชาติ ไม่สามารถที่จะบังคับให้เกิดได้แต่สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคมก็ย่อมที่จะส่งผลกระทบต่อเกิดการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรมของพลเมือง โดยกระบวนการที่ก่อให้เกิดจิตสาธารณะประกอบด้วย

1. สถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อจิตสำนึกของบุคคล

2. กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น กระบวนการศึกษา กระบวนการทางสังคมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรม พลเมืองจึงต้องม้องค์ความรู้ และความสามารถในการแสวงหาความรู้ ต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ สังสมผู้คนในสังคมอย่างรอบด้านและต่อเนื่อง โดยมีขั้นตอนคือ การรับรู้ สนใจ ไตร่ตรอง ทดลอง การสร้างสำนึกจึงต้องอาศัยศาสตร์และศิลป์ในการประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์เงื่อนไขและขั้นตอนต่าง ๆ จินตนาการเป็นพลังของมนุษย์ที่จะดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี แต่จินตนาการอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ต้องอาศัยสติปัญญาความรู้ในการแก้ปัญหาและกำหนดทิศทางข้างหน้า ดังนั้นผู้ที่มีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองจึงสามารถไตร่ตรอง หาเหตุผล และทำความเข้าใจ เมื่อเข้าใจแล้วก็จะเห็นความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนั้นต่อไปและอาจนำไปสัมพันธ์กับเรื่องอื่น ๆ

3. การที่บุคคลในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อน ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน

หฤทัย อางปรุ (2544, หน้า 47) ได้สรุปไว้ว่า จิตสาธารณะเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างและต้องมีการกระทำอย่างสม่ำเสมอเป็นกิจวัตร จากการอภิปรายกลุ่มย่อยในการสัมมนาเกี่ยวกับสำนึกของพลเมือง ณ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้สรุปปัจจัยที่เป็นรูปธรรมอันนำไปสู่การพัฒนาจิตวิญญาณสาธารณะ คือ

1. การสร้างองค์กร ผู้นำ สื่อ วัฒนธรรมใหม่ การสร้างประโยชน์ร่วมกัน
2. การทำให้เกิดกลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการเข้าร่วมกับกลุ่มมีกิจกรรมสาธารณะและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
3. มีทุนประชาคม ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และทรัพยากร
4. การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา
5. การสร้างเครือข่ายทุกเพศ ทุกวัย
6. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างโดยเริ่มจากตนเอง ให้มีระบบคิดที่ยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น
7. การสร้างกฎระเบียบร่วมกัน สร้างความตระหนัก มีการปลูกฝังตั้งแต่เด็ก สร้างให้เกิดวัฒนธรรมใหม่
8. ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ฐานะพลเมืองไทย การสร้างจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีสิทธิทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม
9. การมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ มีการเปิดโอกาสให้แสดงออก มีประเด็นที่จะเคลื่อนไหวร่วมกัน มีการเสียดสีทู่แท้และการกระทำอย่างต่อเนื่อง ไม่ติดรูปแบบ มีการสร้างเครือข่ายและมีมาตรการหรือกฎหมายบังคับ
10. ทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ประเพณี ความเชื่อ จริยธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเอื้ออาทรต่อกัน โดยเริ่มต้นจากสถาบันครอบครัวโดยการให้การศึกษา และสื่อจะมีส่วนร่วมสร้างให้เกิดความคิดหลากหลายที่ชี้ให้เห็นคุณและโทษต่าง ๆ รวมทั้งการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมมีชุมชนแห่งการเรียนรู้
11. การมีผู้นำหรือบุคคลสาธารณะที่เป็นแบบอย่าง มีจิตสำนึกต่อสังคมมีคุณธรรม และสามารถสร้างระบบผู้นำร่วมได้

จิตสาธารณะหรือจิตทางสังคม อยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทั้งปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในดังนี้ (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจร, 2543, หน้า 13)

1. ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคมเป็นภาวะลึกซึ้งกว่าภาวะทางกายภาพเพียงประการเดียว เป็นภาวะที่ได้รับอบรม กล่อมเกลา และสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดละน้อย ทำให้เกิดจิตสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้ เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งสภาวะแวดล้อมด้านการสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับสำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดสำนึก อาทิ การไปโรงเรียน ไปทำงาน ดูละคร ฟังผู้คนสนทนา รับรู้เหตุบ้านการเมือง

2. ปัจจัยภายใน หรือสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึงการวิเคราะห์ของแต่ละบุคคลการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด แล้วนำมาเพื่อการตัดสินใจว่าต้องสร้างสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสำนึกเหล่านั้น

การเกิดจิตสำนึก จึงสรุปได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกซึ่งสามารถเกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งหรือเกิดควบคู่กัน เพราะทั้งสองปัจจัยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จิตสำนึกที่มาจากปัจจัยภายนอกเกิดขึ้นจากธรรมชาติกระทบต่อความรู้สึกของบุคคล แล้วกลายเป็นจิตสำนึกโดยธรรมชาติและมักไม่รู้ตัว แต่จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายในเป็นความจงใจเลือกสรร บุคคลระลึกรู้ตนเองเป็นอย่างดีเป็นสำนึกที่สร้างเองระหว่างปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกัน การพัฒนาจิตสำนึกต้องกระทำควบคู่กันไป ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง มีการกล่าวถึง จิตสาธารณะ โดยภาพรวมของพลเมือง ในด้านการทำสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อนำไปพัฒนาประเทศ จิตสาธารณะมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาบุคคลและมีความสำคัญต่อสังคมด้วย

หฤทัย อาจปรุ (2544, หน้า 49) ได้สรุปไว้ว่า จิตสาธารณะเป็นคุณธรรมของพลเมือง การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลสามารถอธิบายได้ตามทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ

เนื่องจากทฤษฎีเหล่านี้ เป็นการกำหนดคุณลักษณะของบุคคลในด้านความเข้าใจตนเอง สภาพแวดล้อม และคุณธรรม จริยธรรมตามช่วงอายุ และสามารถอธิบายได้ตามหลัก พระพุทธศาสนา ส่วนทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม ซึ่งสร้างโดย ดวงเดือน พันธมนาวิน (2539, หน้า 3) กล่าวถึงสาเหตุของพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง ว่าพฤติกรรมเหล่านี้ เกิดจาก สาเหตุทางจิตใจเชื่อว่าคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลต้องประกอบด้วย สติปัญญา ประสบการณ์ทางสังคม และสุขภาพจิต ซึ่งเป็นส่วนรากแก้วของต้นไม้ บุคคลจะต้องมี ลักษณะพื้นฐานทางจิตใจทั้ง 3 ด้าน ในปริมาณที่สูงเหมาะสมกับอายุจึงจะมีความพร้อมใน การพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมในส่วนของลำต้นคือ จิตลักษณะ 5 ด้าน ได้แก่ เหตุผลเชิง จริยธรรม มุ่งอนาคตและควบคุมตนเอง ความเชื่ออำนาจในตน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เจตคติ คุณธรรมและค่านิยม ซึ่งแสดงออกทางดอกและผลของต้นไม้ คือ พฤติกรรมการ ทำดี ละเว้นความชั่ว การทำงานเพื่อส่วนรวม พฤติกรรมของพลเมืองดี พฤติกรรมที่เอื้อ ต่อการพัฒนาประเทศและพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างเข้มแข็ง

สถาบันอุดมศึกษา เป็นสังคมหนึ่งซึ่งนิสิต นักศึกษาเป็นผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากบทบาทและหน้าที่ในด้านการศึกษาหาความรู้แล้ว ในการพัฒนาคุณภาพของ บุคลากรในระดับบุคคล ระดับองค์กรและระดับชาติ ได้คาดหวังไว้กับระดับอุดมศึกษา ว่าจะต้องมีส่วนสำคัญในการที่สร้างความแข็งแกร่งให้กับสังคม การเตรียมคนที่มีความ มั่นใจในการเผชิญกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ตลอดจนความสามารถในการผลักดันให้เกิดสิ่ง ดี ๆ ความสามารถในการสร้างความร่วมมือและการแข่งขันเป็นความสามารถในการ สร้างดุลยภาพระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความสามารถในการชี้แนะ แนวทางการปรับตัวของสังคมสู่แนวทางการขยายโอกาสในสังคม ซึ่ง บาร์เน็ต (Barnett, 1999, pp. 26-27) เสนอว่าภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีหน้าที่ 4 ประการ คือ (1) เป็นแหล่งผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพ (2) เป็นแหล่งฝึกอบรมทางการวิจัย (3) เป็นแหล่ง ในการจัดฝึกอบรม และ (4) เป็นแหล่งที่ให้โอกาสในการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งการผลิต บัณฑิตจึงเป็นหน้าที่สำคัญที่สถาบันอุดมศึกษาจะต้องตระหนัก โดยเฉพาะการจัดการเรียน การสอนจะเป็นปัจจัยที่สำคัญเป็นอย่างมากเปรียบเสมือนการนำแผนไปสู่การปฏิบัติใน สถานศึกษา โดยนักศึกษาที่เข้ามาในสถาบัน อุดมศึกษาควรมีความพร้อมในการศึกษา และมีคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญได้แก่ ความรู้ เจตคติที่ดีในสาขาที่ศึกษา เช่น ความมี

คุณธรรม จริยธรรม ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความประหยัด ความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล ความสามารถในการทำงาน ที่ได้รับมอบหมายจนบรรลุตามวัตถุประสงค์ ความเป็นผู้นำ การมีมนุษยสัมพันธ์ ความรอบคอบ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ค่านิยมในการดำเนินชีวิต การมีจิตใจใฝ่รู้ (inquiring mind) ตลอดจนความสามารถทางภาษาและการสื่อสาร ซึ่งคุณสมบัตินี้ดังกล่าวเป็นพื้นฐานการศึกษาและการใช้ชีวิตในสังคมอุดมศึกษาของนักศึกษา และนอกจากนี้ยังต้องส่งเสริมบทบาทของพลเมืองในด้านการปลูกฝังจิตสาธารณะควบคู่กับการศึกษาด้วย เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ

คำว่าจิตสาธารณะ ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีประชาสังคม (civil society theory) ซึ่งคำว่าประชาสังคม มาจากภาษาอังกฤษว่า civil society และมีใช้ภาษาไทยเทียบเคียงกันหลายคำ โดยในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ใช้ทฤษฎีประชาสังคม เป็นพื้นฐานในการศึกษาจิตสาธารณะ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาสาระดังนี้

ทฤษฎีประชาสังคมเกิดขึ้นในโลกตะวันตก ให้ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการช่วยเหลือสังคมโดยไม่ต้องการกำไร ซึ่งตามแนวความคิดของ คีน (Keane, 1972, pp. 915-916) กล่าวว่าประชาสังคมเป็นแนวคิดของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กรนอกภาครัฐเพื่อทำกิจกรรมด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม จนเป็นกิจวัตรและด้วยความเต็มใจ โดยผู้ที่อยู่ในองค์กรจะร่วมกันปกป้องและเปลี่ยนแปลงบทบาทตนเอง โดยการกดดันสถาบันภาครัฐแต่ในประเทศไทยให้ความสำคัญกับความร่วมมือของบุคคลในสังคม เพื่อพัฒนาสังคมให้มีความเสมอภาคและเท่าเทียม ให้ความสำคัญต่อความสามัคคี

ดังนั้นแนวคิดของประชาสังคมที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ กระบวนการที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้คนในสังคมตื่นตัว มีความรู้สึกนึกคิด และปรารถนาเข้าไปแก้ไขวิกฤตการณ์หรือปัญหาสังคม หรือมีความรู้สึกเป็นเจ้าของส่วนรวมร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมการรวมตัวหรือมีจิตสำนึกร่วมกัน โดยมี

วัตถุประสงค์หลักคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและมีความเสถียรเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

องค์ประกอบของประชาสังคม

กิจกรรมหรือกระบวนการที่เรียกว่าประชาสังคม ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. จิตสำนึกประชาสังคม (civic consciousness) หรือจิตสำนึกสาธารณะ (public consciousness) หมายถึง ความคิดและการยอมรับในเรื่องที่ของการรวมตัวกันอย่างอิสระ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความยอมรับในความคิดเห็นของกันและกันในการเรียนรู้ ร่วมกันหรือการแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ การรวมตัวเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วม มีอิสระ มีการเรียนรู้ร่วมกัน

2. โครงสร้างองค์ประกอบประชาสังคม (civic organization) หมายถึง กลุ่มการรวมตัวซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มรวมที่รวมตัวกัน เฉพาะการ เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่อง สมาชิกของกลุ่มอาจจะเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือประชาชนจำนวนไม่จำกัด ประเด็นสำคัญคือ การรวมกลุ่มต้องมีจิตสำนึกประชาสังคม ครบถ้วน

3. เครือข่ายประชาสังคม (civic network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการ ซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยของสำคัญเครือข่ายประชาสังคมคือ ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการสัมพันธ์ ด้วยความสมานฉันท์

องค์ประกอบประชาสังคมทั้ง 3 ประการ ทำให้เกิดประชาสังคมแต่กระบวนการประชาสังคมไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ถ้าบุคคลในสังคมขาดจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดที่มีผลต่อพฤติกรรมการรวมตัวของบุคคลในสังคม องค์ประกอบทั้ง ในด้านความคิดเห็น ความรู้สึกและการปฏิบัติต้องมีจิตสาธารณะเป็นส่วนประกอบ

สรุปประชาสังคมนั้นเป็นส่วนที่สำคัญในกระบวนการทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มันเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน สังคมหรือการเลียนแบบทางสังคม ทำให้คนในสังคมตื่นตัวและมีความรู้สึกนึกคิดและปรารถนาเข้าไปแก้ไขปัญหาสังคมหรือ

วิกฤตการณ์ทางสังคม หรือมีความรู้สึกเป็นเจ้าของส่วนรวมร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรม การรวมตัวหรือมีจิตสำนึกร่วมกันและทำในสิ่งที่เกิดประโยชน์ร่วมกัน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชนและมีสงบสุขเพราะคนในสังคมมีความเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ (Freudian Psychoanalytic Theory)

สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี (2547, หน้า 14) ได้สรุปไว้ว่า การศึกษาบทบาทและอิทธิพลของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลและเชื่อว่าสังคมมีส่วนในการปั้นมนุษย์ให้มีลักษณะต่าง ๆ กันตามแต่ว่ามนุษย์นั้นจะอยู่กลุ่มสังคมใด การอธิบายตามทฤษฎีทางสังคมวิทยาจะอธิบายที่มาหรือพัฒนาการทางจริยธรรมของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่มองเห็นว่าสังคมมีอิทธิพลสำคัญ ในการพัฒนาลักษณะทางจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมนั้น

فروยด์เป็นผู้ก่อตั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ซึ่งได้สรุปว่าโครงสร้างของบุคลิกภาพของบุคคลมี 3 องค์ประกอบ คือ อิด (id) อีโก (ego) และซูเปอร์อีโก (superego)

1. อิด ตามความคิดของ فروยด์ มนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยสัญชาตญาณ 2 ชนิด ได้แก่ สัญชาตญาณชีวิต (life instinct) เป็นสัญชาตญาณที่ผลักดันให้บุคคลกระทำในสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสำราญใจ โดยเฉพาะความสุขทางกาย เรียกว่า กามารมณ์ (sex) และสัญชาตญาณความตาย (dead instinct) รวมทั้งการทำลายชีวิตของตนเองหรือความก้าวร้าว فروยด์เชื่อว่าตั้งแต่แรกเกิดทารกจะมีอิด คือ ต้องการแสวงหาความพึงพอใจในชั่วขณะเวลานั้น ๆ ถ้าความพอใจไม่ได้รับการตอบสนองเด็กรจะเกิดความเครียด วิธีการที่อิดใช้ในการลดความเครียดมี 2 วิธี คือ (1) ปฏิกริยาสะท้อน คือ การตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมด้วยปฏิกริยาสะท้อน เช่น การดูดของเด็กรทารก (2) กระบวนการปฐมภูมิ คือ การคิดเพื่อฝืนเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะช่วยลดความเครียดลงได้ เช่น ทารกรคิดถึงการดูแลจากแม่ การคิดฝืนนี้จะช่วยลดความเครียดได้เพียงบางส่วนไม่สามารถลดได้ ทั้งหมด

2. อีโก้ เป็นโครงสร้างสมองที่พัฒนาขึ้นจากการคิดเพื่อฝืนเป็นการคิดหาเหตุผลและการวางแผนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ลักษณะสำคัญของอีโก้ คือ พัฒนาขึ้นมาเพื่อช่วยให้อิดได้รับการตอบสนองที่เป็นจริงไม่เพียงแต่คิดเพื่อฝืนไปเท่านั้น อีโก้จะใช้

กระบวนการคิดทฤษฎีก็คือ การคิดที่มีความจริงมากกว่าการเพ้อฝันถึงแม้ว่าอีโก้จะอิงความเป็นจริงมากกว่าอิด แต่พลังของอีโก้ก็จะทำไปเพื่อการตอบสนองความต้องการของอิด

3. ซูเปอร์อีโก้ เป็นลักษณะ โครงสร้างที่สำคัญลำดับที่ 3 ของบุคลิกภาพจะพัฒนาขึ้นเรียกว่า ซูเปอร์อีโก้ หมายถึง หลักเกณฑ์ทางสังคมและค่านิยมต่าง ๆ ที่เด็กได้รับการสั่งสอนและถ่ายทอดปลูกฝังจากพ่อแม่และสังคม ซูเปอร์อีโก้แบ่งได้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือ มโนสำนึกหรือมโนธรรม (the conscience) ประกอบด้วยข้อห้ามทางสังคมต่าง ๆ การประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะในเรื่องการแสดงออกของความต้องการทางเพศและความก้าวร้าว ส่วนที่ 2 คือ ตนในอุดมคติ (the ego ideal) ซึ่งเป็นภาพพจน์ของบุคคลที่ควรเป็นและควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร จะเห็นได้ว่าในส่วนแรกของซูเปอร์อีโก้เป็นข้อห้ามไม่ให้ประพฤติปฏิบัติ แต่ในส่วนที่สองเป็นข้อกำหนดให้ประพฤติปฏิบัติ อาจเปรียบได้ว่า มโนสำนึก คือ เบญจศีล และตนในอุดมคติคือเบญจธรรม ตามหลักของพระพุทธศาสนา

วิทย์พัฒนาท สีหา (2551, หน้า 18-19) ได้สรุปทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freud) โดยมีความเชื่อว่า จริยธรรมของบุคคลนั้นเป็นสิ่งที่ได้รับการขัดเกลา และพัฒนาขึ้นจากแรงขับพื้นฐานของบุคคลในส่วจิตใต้สำนึก หรือส่วนที่เรียกว่า ซูเปอร์อีโก้ (superego-self with ethic) และจะคอยควบคุมพฤติกรรมภายนอกของบุคคลให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และค่านิยมของสังคม ในวัยเด็กจะพัฒนาบุคลิกลักษณะค่านิยมมาตรฐานจริยธรรมของสังคมจากบิดามารดาและคนใกล้ชิด โดยกระบวนการเลียนแบบและยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติ ในวัยผู้ใหญ่ เมื่อจริยธรรมเกิดขึ้นในจิตใจแล้วย่อมเปรียบเสมือนมีเครื่องมือคอยควบคุมความประพฤติของบุคคลให้อยู่ในกฎเกณฑ์ของสังคม เมื่อใดที่มีความต้องการที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยม กฎเกณฑ์ หรือมาตรฐานจริยธรรมที่ตนเองยึดถืออยู่จิตใต้สำนึกจะกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งในใจ แม้การกระทำนั้นจะไม่มีใครรู้เห็นก็จะเกิดความละอายใจไม่สบายใจ ซึ่งเป็นลักษณะของการลงโทษตนเอง ทำให้บุคคลนั้นระงับหรือ ละเว้นการกระทำไม่ถูกไม่ดี ไม่ควร โดยไม่จำเป็นต้องมีการควบคุมจากบุคคลอื่น ซึ่งหมายถึงบุคคลนั้นได้เกิดคุณธรรมหรือจริยธรรมขึ้นภายในใจ ตน รู้ว่าพฤติกรรมใดควรทำ และพฤติกรรมใดไม่ควรทำ นับได้ว่าบุคคลนั้นมีพัฒนาการทางจริยธรรมเกิดขึ้น การทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 โดยลักษณะบุคลิกภาพของคน

เกิดจากการทำงานร่วมกันทั้งสามอย่างนี้ ถ้าพลังใดมีอิทธิพลเหนือพลังอื่นย่อมเป็นตัวชี้ลักษณะบุคลิกภาพของคนนั้น

การวัดจิตสาธาณณะ

จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยพบว่า แบบวัดจิตสาธาณณะที่สร้างขึ้น ประกอบการวิจัยมากมาย แต่แบบวัดจิตสาธาณณะเรื่องการขัดเกลาทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธาณณะของนักศึกษาวิทยาลัยอุตสาหกรรม ผู้วิจัยใช้แนวคิดและปรับปรุงแบบวัดจากแนวคิดของ สุภัทรา ภูมิรัตนาวลี (2547, หน้า 80-85) ที่ศึกษาปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องจากแนวคิดที่นำมาสร้างแบบวัดใช้แนวคิดของฟรอยด์ และประชากรอยู่ในช่วงวัยเดียวกัน ดังนั้นจึงสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (rating scale) ชนิด 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นคำที่นักวิชาการและคนทั่วไปในปัจจุบันรู้จักและเข้าใจร่วมกันว่ามาจากคำว่า socialization ในภาษาอังกฤษ ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังต่อไปนี้

ปพาณี วิฑิตวัฒนา (2541, หน้า 70) ให้ความหมายว่า การขัดเกลาทางสังคม คือ กระบวนการ (process) ที่สังคมหรือกลุ่ม สั่งสอน โดยตรงหรือโดยอ้อมให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้และรับเอาระเบียบ วิธีกฎเกณฑ์ ความประพฤติ และค่านิยมต่าง ๆ ที่กลุ่มหรือสังคมได้กำหนดไว้เป็นระเบียบของความประพฤติและความสัมพันธ์ของสมาชิกของกลุ่มหรือสังคมนั้น

งามพิศ สัตย์สงวน (2545, หน้า 31) ให้ความหมายว่า เป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมตลอดชีวิตของคน ตั้งแต่เกิดจนตาย รวมถึงการพัฒนาตัวตน (self) หรือการพัฒนาบุคลิกภาพของคน จนคนแต่ละคนกลายเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และคนแต่ละรุ่นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังรุ่นหนึ่งต่อไปเรื่อย ๆ

สุพัตรา สุภาพ (2545, หน้า 48) ให้ความหมายว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน และให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง

พัชรินทร์ สิริสุนทร (2545, หน้า 106) ให้ความหมายว่า การขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลให้เหมาะสม ตามความคาดหวังและบรรทัดฐานที่สังคมนั้น ๆ เชื่อถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งการขัดเกลาทางสังคมนี้ อาจทำได้โดยตรง (direct socialization) ด้วยการอบรมสั่งสอนในครอบครัว หรือทำโดยอ้อม (indirect socialization) เช่น การแสดงตัวอย่างเป็นแบบอย่าง ก็ได้ตัวแทนที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้แก่บุคคลมีอยู่ 4 กลุ่ม คือ ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน และกลุ่มอาชีพ

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (2545, หน้า 45) ให้ความหมายว่า เป็นกระบวนการที่บุคคลเรียนรู้ปทัสถานทางสังคม (social norms) ที่ตนเองสังกัดอยู่และรับเอาค่านิยมทางสังคม (social values) ความเชื่อที่อยู่ในสังคมนั้นมาเป็นบุคลิกลักษณะของตนเอง

อัญชิสรา ปงคำเพย (2547, หน้า 9) ได้สรุปความหมายว่า กระบวนการที่สังคมแต่ละสังคมกำหนดขึ้นเพื่อสมาชิกในสังคมมีวิถีชีวิตที่มีระเบียบแบบแผน มีกฎเกณฑ์เป็นไปในแนว ทางเดียวกัน จนกลายเป็นวัฒนธรรมทางสังคมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม

จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์, เฉลียว ฤกษ์รุจิพิมล, ประไพร์ วิริยะสมบูรณ์, เสาวคนธ์ สุดสวาสดิ์, สุคา ภิรมแก้ว และสุรพันธ์ เพชรธาภา (2548, หน้า 43) ให้ความหมายว่า เป็นกระบวนการทางสังคมกับทางจิตวิทยาที่มีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคม สามารถอยู่ร่วมและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น นอกจากนี้การขัดเกลาทางสังคมทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงสภาพตามธรรมชาติ เป็นผู้มีวัฒนธรรม มีสภาพแตกต่างจากสัตว์ร่วมโลกชนิดอื่น

ตัณญา ตัณญาวิวัฒน์ (2549, หน้า 20) ให้ความหมายว่า การขัดเกลาทางสังคม หมายถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนชั่วอายุหนึ่งไปยังคนอีกชั่วอายุหนึ่ง รวมถึงการ

เรียนรู้ระหว่างกันของคนชั่วอายุเดียวกันด้วยกระบวนการถ่ายทอดมีทั้งเนื้อหาสาระและการฝึกความชำนาญในการใช้เนื้อหาสาระนั้นด้วย

บิกเนอร์ (Bigner, 1994, p. 243) ได้ให้ความหมายว่า socialization หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้รับการสั่งสอนให้ทำตามกฎของสังคม เพื่อเรียนรู้ค่านิยม และเพื่อพัฒนาเจตคติ ซึ่งกระบวนการนี้เริ่มต้นขึ้นในวัยเด็ก พ่อแม่และสมาชิกในครอบครัว มีบทบาทในการสอนสิ่งเหล่านี้ โดยการอบรมสั่งสอนตามรูปแบบที่เหมาะสม จากการสังเกตจากตัวแบบ หรือการให้เด็กสังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่น พร้อมทั้งอธิบายและแนะนำแนวทาง

เดอร์กิน (Durkin, 1995, p. 13) ได้ให้ความหมายว่า socialization หมายถึง กระบวนการที่บุคคลรับเอารูปแบบของพฤติกรรม และระบบของความเชื่อและเจตคติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

เครก (Craig, 1996, p. 8) ได้ให้ความหมายว่า socialization หมายถึง กระบวนการที่ทำให้แต่ละบุคคลเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติพันธุ์ ประกอบด้วยการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็น เจตคติ ความเชื่อ จารีตประเพณี ค่านิยม บทบาท และความคาดหวังของกลุ่มสังคม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต ช่วยให้บุคคลอยู่อย่างมีความสุขและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

แมเซียลนิส และพลาเมอร์ (Macionis and Plummer, 1997, P. 130) ได้ให้ความหมายว่า socialization หมายถึง ประสบการณ์ทางสังคมตลอดชีวิต โดยแต่ละบุคคลจะพัฒนาความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวเอง และเรียนรู้รูปแบบวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น

จะเห็นได้ว่าความหมายของการขัดเกลาทางสังคมมีความคล้ายคลึงกันซึ่งสามารถให้คำจำกัดความโดยสรุปได้ดังนี้

การขัดเกลาทางสังคมคือ การส่งเสริม สนับสนุนทั้งจากการอบรม สั่งสอนการประพฤติเป็นแบบอย่างทั้งโดยตรงและโดยอ้อมเพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ค่านิยม วัฒนธรรม บรรทัดฐาน และกฎเกณฑ์ที่กลุ่มหรือสังคมได้กำหนดไว้เป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน ทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมได้

ความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคม

จากความหมายดังกล่าว การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ เป็นหลักในการปฏิบัติที่บุคคลจะต้องเรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน ของกลุ่มหนึ่ง ๆ ที่กำหนดไว้เพื่อให้มีความสัมพันธ์กันได้ ฉะนั้นการขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก เป็นการรับเอาคุณค่าของกลุ่มที่บุคคลร่วมอยู่ด้วยในฐานะสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกเป็นตัวตนหรือตัวของตัวเอง (self) คือ ความรู้สึกว่าเป็นมนุษย์ต่างจากคนอื่น สามารถควบคุมความรู้สึกนึกคิด ประพฤติปฏิบัติตนตามระเบียบ หรือตามความเหมาะสมในกลุ่มอื่น ๆ การขัดเกลาทางสังคมจึงมีกระบวนการที่ค่อนข้างซับซ้อน และสิ่งที่เรารู้รู้อาจจะแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ โดยบุคคลจะต้องผูกพันกับโครงสร้างของสังคมที่มีอยู่ ความผูกพันนี้แสดงออกมาในรูปที่บุคคลจะต้องปฏิบัติ ตามหน้าที่และบทบาทในเรื่องต่าง ๆ เช่น การงาน การปกครอง การศึกษา การศาสนา การมีครอบครัว การนันทนาการ เป็นต้น นอกจากนี้สังคมจะกำหนดรูปแบบและหล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ และมีส่วนร่วมสร้างความสำนึก ความประทับใจ คุณค่าทางวัฒนธรรม และแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกของสังคมอย่างแท้จริงนั่นคือ สังคมจะเปลี่ยนสภาพของบุคคลจากสภาพทางชีววิทยา (biological person) มาเป็นบุคคลของสังคม (social person) (สุพิศตรา สุภาพ, 2545, หน้า 47)

ปพาณี ฐิติวัฒนา (2542, หน้า 71) กล่าวว่า เมื่อทารกเกิดขึ้นมาจากครรภ์อันได้แก่ สามีภรรยาซึ่งมีสถานภาพเป็นผู้ให้กำเนิด ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นก็คือจากทารกเป็นเด็กเติบโตตามลำดับเวลาผ่านไป คน ๆ นั้นจะมีลักษณะชีวภาพเกือบทั้งหมดหรือบางส่วนคล้ายคลึงพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของเขา ลักษณะดังกล่าวทั้งหมดคือสิ่งที่บุคคลได้รับถ่ายทอดโดยกำเนิด เรียกว่าพันธุกรรมหรือกรรมพันธุ์ ที่เป็นองค์ประกอบแรกของความเป็นคน ส่วนองค์ประกอบที่สองคือ การขัดเกลาทางสังคม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำใหบุคคลเป็นคน โดยสมบูรณ์

การขัดเกลาทางสังคม เป็นลักษณะที่ปรากฏเฉพาะในสังคมมนุษย์เท่านั้นเพราะมนุษย์มีส่วนได้เปรียบในคุณลักษณะทางร่างกายและสมองที่แตกต่างจากสัตว์ประเภทอื่น

กล่าวคือมนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้มากกว่าสัตว์ประเภทอื่น มนุษย์มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ซึ่งเป็นคุณสมบัติทางชีวภาพของมนุษย์ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ทำให้สามารถเรียนรู้ และจดจำได้มากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องได้รับการขัดเกลาทางสังคมเพื่อที่จะมีบุคลิกภาพ เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้อื่นและรู้จักระเบียบของสังคมหรือวัฒนธรรม มิฉะนั้นแล้วเขาก็จะมีพฤติกรรมเช่นเดียวกับสัตว์ชนิดอื่น ไม่สามารถเข้าสังคมมนุษย์ได้ (จางงัก อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 43)

การถ่ายทอด และการเรียนรู้ในการขัดเกลาทางสังคมนี้ จะเป็นไปในรูปของการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือจากสมาชิกดั้งเดิมในสังคมไปสู่ผู้ที่เป็นสมาชิกใหม่ในสังคมนั้น ๆ ซึ่งไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ทารกแรกเกิดเท่านั้น แต่ยังหมายถึงผู้ที่ย้ายถิ่นฐาน หรือผู้ที่โยกย้ายจากสังคมหนึ่งไปยังสังคมนั้นใหม่ โดยสมาชิกที่เกิดใหม่นั้น จะเป็นการถ่ายทอดโดยผ่านการอบรมเลี้ยงดู และการสั่งสอน ซึ่งเป็นกระบวนการที่จำเป็นและสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะการอบรมเลี้ยงดูที่ดีจะเป็นการสร้างให้มนุษย์เป็นบุคคลที่ดี มีคุณธรรม เป็นประโยชน์ต่อสังคม และเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่ายิ่ง การอบรมเลี้ยงดูมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของแต่ละบุคคล ในอันที่จะทำให้มีบุคลิกภาพเป็นที่ต้องการของสังคม และสอดคล้องกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม

พรอยด์ (อ้างถึงใน จางงัก อติวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 43) กล่าวว่า การพัฒนาบุคลิกภาพของคนนั้น เริ่มตั้งแต่เป็นทารกและเชื่อว่าช่วงชีวิตในตอนต้น หากได้รับการเลี้ยงดูไม่ดีพอ จะมีผลต่อบุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตาม การขัดเกลาทางสังคม ไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะการอบรมเลี้ยงดูแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเรียนรู้ของมนุษย์ทุกคนในสังคม ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในวัยที่เป็นเด็กเท่านั้น แต่การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในทุกช่วงชีวิตแต่ละวัย ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องกับการขัดเกลาทางสังคม ไปตั้งแต่ยังเป็นทารกไปจนกระทั่งผู้ใหญ่ แต่วัยที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ ได้แก่ วัยเด็ก เนื่องจากเป็นช่วงชีวิตที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ และการพัฒนาบุคลิกภาพมากที่สุด

ส่วนการขัดเกลาทางสังคมสำหรับบุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมนั้น มักจะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในลักษณะที่บุคคลในสังคมมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยจะ

มีการถ่ายทอด และการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นไปตามความต้องการ และสอดคล้องกับสังคมนั้น ๆ เนื่องจากแต่ละสังคมต่างก็มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงบรรทัดฐานทางสังคมที่แตกต่างกันไป หรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมย่อย ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละสังคมที่จะต้องเรียนรู้ถึงสิ่งที่ควรปฏิบัติในสังคมนั้น ๆ เพื่อไม่ให้เกิดความแปลกแยกแตกต่างกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม

ดังนั้นจากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการทางสังคมที่มนุษย์ทุกคนต้องจะต้องผ่านมานับตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ซึ่งมีกระบวนการดังต่อไปนี้ (สุพัตรา สุภาพ, 2545, หน้า 49)

1. การตอบสนองความต้องการระยะเริ่มแรก (response) เป็นกระบวนการที่บุคคลจะแสดงความต้องการออกมาและคนอื่น ๆ ในสังคมที่ทำหน้าที่นี้จะสนองตอบความต้องการนั้นเป็นการสนองตอบตามระเบียบแบบแผนที่สังคมนั้น ๆ กำหนดไว้แตกต่างกันไปตามสภาพของสังคมที่ตนเป็นสมาชิก

2. การรู้จักปรับความต้องการและความสามารถของตนเองให้เข้ากับกฎเกณฑ์ของสังคม (adaptation) มนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในการเรียนรู้กฎเกณฑ์ไม่เท่ากันบางคนรับได้ง่าย บางคนรับได้ยากแม้จะได้รับการอบรมเท่าเทียมกัน ผู้ใหญ่จึงต้องยอมรับว่าคนแต่ละคนนั้นต่างกันจะต้องรู้จักคิดแปลงการอบรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องหรือเข้ากับความสามารถของแต่ละคนเพื่อให้เขาสามารถที่จะประพฤติดนให้เข้ากับความต้องการของสังคม

3. การยึดถือสิ่งที่คล้ายกับตัวเอง (identification)

3.1 ความต้องการที่จะทำตัวให้เหมือนกับบุคคลที่ตนต้องการยึดถือเป็นแบบฉบับ เช่น เด็กชายต้องการเลียนแบบพ่อ เก่งเหมือนพ่อ เด็กผู้หญิงต้องการเลียนแบบแม่ ดีเหมือนแม่ เป็นต้น

3.2 ความรู้สึกร่วมกับบุคคลหรือกลุ่มที่ถือว่าเป็นพวกเดียวกันกับตน เช่น ความรู้สึกเจ็บร้อนแทน เห็นอกเห็นใจหรือโกรธแทน เมื่อมีใครมาว่าพิน้องของตนหรือบางคนรักเพื่อนยิ่งกว่าตัวเอง หรือเหมือนตัวเอง หากเพื่อนได้รับความทุกข์ร้อนอะไรตัวเองก็จะพลอยรู้สึกทุกข์ร้อนไปด้วยเช่นกัน

3.3 ความรู้สึกยึดมั่นหลักการหรืออุดมคติบางอย่าง อย่างแน่นแฟ้น เช่นคนที่รักชาติจนยอมสละชีวิตเพื่อชาติ หรือบางคนยอมตายดีกว่าเสียเกียรติ ยอมอดดีกว่ายอมโกง เป็นต้น

การมีปฏิริยาสัมพันธ์กับคนอื่นในชีวิตของมนุษย์ในระยะเวลาอันพอสมควร จะทำให้บุคคลนั้นรู้จักเลือกแบบหรือยึดถือแบบฉบับที่ตนคิดว่ามีส่วนคล้ายกับตน ความรู้สึกเช่นนี้จะเป็แนวทางให้บุคคลรู้จักทำในสิ่งที่สังคมต้องการ แต่ความสำเร็จในการขัดเกลาที่ขึ้นอยู่กับว่าระเบียบ กฎเกณฑ์นั้น ๆ สอดคล้องหรือเข้ากับความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ความสามารถของเขา เหล่านั้นได้เพียงใด

ลักษณะของพัฒนาการในการขัดเกลาทางสังคมเกิดขึ้นในทุกที่ทุกแห่งของโลก โดยคนทุกคนในโลก ทุกวัฒนธรรมจะต้องประสพระหว่างการเดินทางเติบโตโดยผ่านการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งมีลักษณะดังนี้ (จรรยา สุวรรณทัต, 2547, หน้า 333)

1. การตอบสนองทางสังคม (social responsiveness) คือ การที่เด็กเติบโตจะมีการโต้ตอบ สนใจบุคคล และการกระทำของบุคคล เด็กไม่ได้มีชีวิตอยู่โดยลำพังหรือเติบโตด้วยตนเอง เขาจะต้องเรียนรู้เพื่อเห็นคุณค่าของการติดต่อกับผู้อื่น เพื่อตัวของตนเองและเพื่อสามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ของบุคคลได้อย่างเหมาะสม

2. ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relationship) มีหน้าที่สำคัญ 3 อย่างในการพัฒนาการทางสังคมและการรู้จัก โดยมีหน้าที่สำคัญดังนี้

2.1 ทำหน้าที่เป็นตัวบริบทซึ่งรองรับความสามารถพื้นฐานของเด็กที่จะเกิดขึ้น ซึ่งได้แก่ ภาษา การควบคุมสิ่งกระตุ้นหรือแรงเร้า ความเข้าใจตนเอง และความรู้ทางสังคม

2.2 เป็นแหล่งที่มาของอารมณ์และการใช้ความคิด ซึ่งช่วยให้เด็กมีความรู้สึกปลอดภัย และเกิดการพัฒนาการทักษะเพื่อผจญกับสิ่งใหม่ ต่อสู้กับปัญหาและสามารถเข้าถึงเป้าหมายที่ต้องการได้

2.3 ความสัมพันธ์อันเป็นรากฐานสำคัญสำหรับความสัมพันธ์อื่น ๆ ซึ่งจะเกิดขึ้นภายหลังในการพัฒนาการของเด็ก

3. เหตุผลทางสังคม (social reasoning) คือ ฐานสำคัญของการพัฒนาการทางสังคม เกิดจากความเข้าใจของเด็กที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนการใช้ความคิดและทักษะต่าง ๆ เหล่านี้ในการชี้นำการกระทำของตนเอง

4. ความรับผิดชอบทางสังคม (social responsibility) กล่าวคือ เด็กทุกคนในโลกจะต้องเรียนรู้ธรรมชาติของความถูกต้อง ความผิด และความหมายของสิ่งเหล่านี้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง เพื่อการวางแผนปฏิบัติและการทำงานให้สัมฤทธิ์ผล เด็ก ๆ จะต้องเรียนรู้หรือปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคม กระทำตนด้วยความรับผิดชอบต่อ โดยให้ความเข้าใจต่อการกระทำของผู้อื่น มีความสามารถในการจัดการกับการกระทำของตนเองและการกระทำของผู้อื่น เหล่านี้นับเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เป็นบุคคลที่ได้รับการอบรมดูแลจากการขัดเกลาทางสังคมเป็นอย่างดี

ผู้ที่ทำหน้าที่อบรมดูแลเด็กจำเป็นต้องพึงระลึกไว้เสมอว่า เป้าหมายสำคัญของการขัดเกลาทางสังคม ในวัยเด็ก วัยรุ่น ก็คือ การสร้างให้เกิดลักษณะสำคัญของพัฒนาการทั้ง 4 ประการ ซึ่งจัดเป็นฐานของการพัฒนาการบุคคลให้เป็นสมาชิกที่มีค่าของสังคมต่อไป

ดังนั้นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้ในการเตรียมบุคคลเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม ถึงสังคมใดมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ดีและมีประสิทธิภาพ คนในสังคมนั้นก็จะช่วยเสริมสร้างให้สังคมมีความเข้มแข็ง เจริญก้าวหน้า ซึ่งกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เมื่อเด็กเกิดมาในครอบครัว เขาจะมีปฏิสัมพันธ์หรือการรับรู้ การแลกเปลี่ยน การแสดงท่าทีร่วมกับพ่อแม่ พี่น้อง และเกิดการเรียนรู้ ความคิด ความต้องการ การปฏิบัติของคนในครอบครัว ทำให้เกิดลักษณะที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของครอบครัว ต่อมาเมื่อเด็กไปโรงเรียน อยู่ในกลุ่มเพื่อน อยู่ในสังคม ก็จะเรียนรู้และพัฒนาลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการอยู่ในกลุ่มของสังคมนั้น ๆ

สุคนธ์ทิพย์ โพธิ์บัณฑิต (2548, หน้า 17) ได้สรุปว่า การขัดเกลาทางสังคมอาจแสดงออกมาตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ทารกแรกเกิดเป็นพวกที่เข้าข้างตนเอง (egocentric) ซึ่งยังไม่รู้ความเป็นไปของโลกและยังไม่รู้ว่าตัวเองกับสิ่งแวดล้อมนั้นต่างกันอย่างไร

ขั้นตอนที่สอง ทารกเริ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น โดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัว

ขั้นตอนที่สาม เด็กค่อย ๆ เรียนรู้ความคิดของผู้อื่น เรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนเองตามที่สังคมคาดหวังไว้ และเรียนรู้บทบาทของผู้อื่น

ขั้นตอนที่สี่ เด็กเรียนรู้บรรทัดฐานของสังคมอย่างไม่เป็นทางการจากกลุ่มเพื่อน และได้รับอิทธิพลจากองค์กรทางสังคมที่ให้ความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน

ขั้นตอนที่ห้า บุคคลจะต้องเติบโตโดยผ่านการขัดเกลาทางสังคมทางอ้อมที่สำคัญก็คือ ได้รับรู้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมโดยผ่านทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ทำให้บุคคลได้รับการเรียนรู้มากขึ้นตามแนวทางที่สังคมกำหนดและทำให้สาระสำคัญของวัฒนธรรมฝังลึกอยู่ในบุคคลนั้น

ขั้นตอนสุดท้าย เมื่อบุคคลได้รับการขัดเกลาทางสังคม เขาจะถ่ายทอด ส่งต่อให้กับอนุชนรุ่นหลัง การขัดเกลาทางสังคมในทุกสังคมจึงมีอยู่อย่างไม่ขาดสายจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ ซึ่งบุคคลจะเรียนรู้และซึมซับเอาความเชื่อ เจตคติ ค่านิยม และปทัสถานของสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่เข้าไปเพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวความคิดและพฤติกรรม โดยงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้นิยามศัพท์ของการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย การขัดเกลาจากครอบครัว การขัดเกลาจากสถาบัน-การศึกษา การขัดเกลาจากกลุ่มเพื่อน และการขัดเกลาจากสื่อมวลชน โดยเป็นการอบรม สั่งสอน การเป็นแบบอย่างที่ดี และการส่งเสริม สนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับตัวแปรที่ศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคม

มนุษย์กับกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

สืบเนื่องมาจากพื้นฐานความรู้ที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่ชอบอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่คณะ ไม่สามารถแยกไปอาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยวตามลำพังได้ เพราะต้องมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่จากการที่มนุษย์แต่ละคนต่างก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของตนเอง จึงทำให้มนุษย์ต้องสร้างบางสิ่งบางอย่างขึ้นมาใน

สังคม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นเครื่องจัดแบ่งความเหมือน และความแตกต่างของมนุษย์แต่ละกลุ่มให้ชัดเจน เนื่องจากในสังคมขนาดใหญ่ย่อมประกอบไปด้วยสังคมย่อย ๆ ดังกล่าวนี้ ก็คือ วัฒนธรรมประกอบไปด้วย ภาษา ความคิด ความเชื่อ ความรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ รวมไปถึงกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน วิธีการดำเนินชีวิต ประเพณี ศีลธรรม ตลอดจนพฤติกรรมกรรมการแสดง ออกและความชำนาญชำนาญในด้านต่าง ๆ ส่วนถูกสร้างขึ้นมาจากวัตถุประสงค์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น (สุพัตรา สุภาพ, 2545, หน้า 32)

วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์นั้น ไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวทั้งหมด เพราะวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม และสูญหายไปได้ โดยขึ้นอยู่กับการใช้ของสมาชิกในสังคมเป็นผู้สร้างขึ้นนั่นเอง โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีช่วงอายุอยู่ในช่วงที่เรียกว่าวัยรุ่น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ และจิตใจค่อนข้างมาก ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมกรรมการแสดงออกในเรื่องต่าง ๆ ด้วย แต่สำหรับวัฒนธรรมบางอย่างอาจจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยอาจต้องใช้เวลานาน และในขณะเดียวกันสังคมก็อาจสร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้นมาได้เช่นกัน

วัฒนธรรม ถือได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมที่ต้องมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่สังคมเห็นว่ามีคุณค่า ควรแก่การรักษาไว้ เพื่อให้เป็นวิถีชีวิต และแบบแผนของการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมต่อไป และเป็นการคงไว้ซึ่งสังคม ซึ่งกระบวนการในการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้นี้ เรียกว่า การขัดเกลาทางสังคม (socialization)

วัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลาทางสังคม

วัยที่สำคัญต่อการอบรมสั่งสอนให้รู้ระเบียบของสังคมอาจแยกออกได้เป็น 2 วัย ซึ่งวัยอื่น ๆ การอบรมจะลดน้อยลง ดังนั้นจึงพิจารณาในช่วงวัยที่สำคัญทั้ง 2 วัย ได้แก่

1. การขัดเกลาในระยะที่ยังเป็นเด็ก (socializing the child) เป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมากที่สุด เพราะครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่เด็กได้รับการอบรมสั่งสอน ซึ่งเป็นเรื่องที่พ่อแม่และผู้ปกครองโดยเฉพาะ เช่น ตอนที่เด็กยังเป็นทารกเด็กก็ต้องการรับการตอบสนองทางร่างกาย และการเอาใจใส่ ความต้องการขั้นพื้นฐาน

คือ อาหาร ซึ่งในเรื่องการเลี้ยงดูนี้ก็แตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม เป็นการอบรมแบบแฝง ระเบียบวิธีในการตอบสนองความต้องการและการไม่ตอบสนองก็เป็นส่วนหนึ่งในการ อบรมเช่นกัน การอบรมนี้เป็นไปตามระยะเวลาของการเจริญเติบโตในระยะที่เป็นทารก เด็กมักจะต้องการตอบสนองในเรื่องอาหาร ต้องการดูแลและความรักความอบอุ่น แต่พอ โตขึ้นเด็กจะมีอารมณ์แสดงออก รู้จักความรักความเกลียด ความพอใจไม่พอใจ ผู้ใหญ่จึง ต้องมีการเปลี่ยนจากการให้การตอบสนองความต้องการทางร่างกายมาเป็นการให้การ อบรม รู้จักควบคุมอารมณ์ และหัดให้เด็กช่วยตนเอง เพราะการตอบสนองทางกายจะลด ความสำคัญลงไปกว่าการตอบสนองทางจิตใจ เป็นการถ่ายทอดสิ่งที่ดีที่ควรให้กับเด็ก เพราะการที่เด็กจะมีอารมณ์ในแบบใด เกิดจากความสัมพันธ์กับบุคคลที่ตนใกล้ชิดที่สุด ก็คือพ่อแม่ ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า พ่อแม่มีความสำคัญต่อการอบรมสั่งสอนเด็กที่จะเติบโต เป็นผู้ใหญ่ เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดตัวเด็กที่สุด ถ้าพ่อแม่เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี เด็กก็จะ โตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันข้างหน้า ส่วนสุขภาพจิตของเด็กจะดีหรือไม่นั้น พ่อแม่จะต้อง เสริมสร้างสุขภาพทางกายและใจแก่เด็กด้วย อารมณ์ที่ปลุกฝังลงไปในจิตใจเด็ก ย่อมอยู่ได้ อิทธิพลของอารมณ์ของบุคคลในครอบครัว เด็กจะรู้สึกปลอดภัย เกลียดชัง ก็โดยผู้ใหญ่ นั้นเองที่ปลุกฝังให้เด็ก โดยไม่รู้ตัว โดยเฉพาะด้านคุณธรรม เจตคติ หรือแนวทางที่ เด็กเลือกเป็นหลักในการปฏิบัติ ย่อมมาจากแบบอย่างของคนในครอบครัว ตลอดจน ได้รับคุณธรรมจากการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งสังคมช่วยขัดเกลาให้เด็กมีคุณธรรม น่าใจ และอัธยาศัยต่าง ๆ นับแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ เด็ก ๆ จะคลุกคลีกับผู้ใหญ่และ ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากผู้ใหญ่ เด็กที่สมาคมกับหมู่เพื่อนก็จะได้รับคุณธรรม จากเพื่อน

2. การขัดเกลาทางสังคมในระยะที่เป็นวัยรุ่น (socializing the youth) วัยรุ่นเป็นวัย ที่ได้ผ่านการอบรมมามากพอที่จะรู้และเข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งการอบรมสั่งสอนก็ จะได้จากครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อน และสื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัยที่เด็กจะพ้นจาก สถานภาพของความเป็นผู้เยาว์ และเริ่มเข้าสู่ภาวะของความเป็นหนุ่มสาว วัยรุ่นจึงเป็น เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งของการเจริญเติบโต เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะก้าวไปสู่การเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว โดยเฉพาะร่างกายเปลี่ยนไปมาก มีการแปรปรวน ของอารมณ์และจิตใจ ความแปรปรวนของอารมณ์เป็นสาเหตุให้เขามีพฤติกรรมแปลก ๆ

เช่น รักชอบอะไรก็อาจจะรักจนหลง ชอบจนคลั่ง หรือเวลาฟังเพลงที่ชอบอาจร้องกรี๊ดกร๊าด คลั่งคารา นักร้องนักแสดง เป็นต้น ส่วนความต้องการอื่น ๆ ก็เหมือนเดิม แต่มีสิ่งที่เพิ่มเติมชัดเจนขึ้นมาคือ ความต้องการที่จะให้เป็นที่ยอมรับในกลุ่มเพื่อน ซึ่งเขาคิดว่าเป็นที่สิ่งสำคัญที่สุดของเขา ฉะนั้น เราจึงเห็นได้ว่า เด็กในวัยรุ่นมักจะทำอะไรตามเพื่อน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย รสนิยม ฯลฯ ถ้าเขาได้เข้ากลุ่มที่ดีก็จะสนใจในทางที่ดี แต่ถ้าไปเข้ากลุ่มที่ชักชวนกันไปในทางเสรีเมื่อต่อต้านคือดิ่งต่อสังคม เด็กจะพลอยตามกลุ่มไปด้วย ซึ่งอาจจะเป็นเพราะอิทธิพลของกลุ่มก็ได้ นอกจากนี้ยังต้องการความเป็นอิสระจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง อาจจะแสดงออกมาในรูปของการต่อต้านระเบียบ กฎข้อบังคับต่าง ๆ ขัดขืน คือดิ่ง ต่อคำสั่งสอนของพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือครูอาจารย์ เป็นต้น

สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การที่ครอบครัวและสังคมยอมรับ ตัวเขาได้ผ่านระยะวัยเด็กมาแล้วและกำลังก้าวสู่วัยผู้ใหญ่ ยอมรับความคิดเห็นของเขา ให้เขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และเขาต้องการให้พ่อแม่มีความไว้วางใจและความเชื่อมั่นว่าเขาสามารถทำอะไรได้

สรุปแล้ววัยรุ่นเป็นช่วงวัยที่ต้องการให้ผู้ใหญ่เข้าใจ และยอมรับว่าเขาเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง ฉะนั้น การอบรมในวัยนี้จึงอาจจะต้องพบกับการดื้อรั้นขัดแย้งบ้าง ถ้าเข้าใจเขาไม่ดีพอ ซึ่งสังคมที่ซับซ้อน วัยรุ่นจะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ ผู้ปกครองตลอดเวลา แต่ต้องการพบกับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีคุณค่าในแบบต่าง ๆ กัน ทำให้วัยรุ่นมีโอกาสเลือกที่จะยึดคุณค่าใดเป็นหลัก เพราะแต่ละกลุ่มกำหนดไปตามวัตถุประสงค์และความเหมาะสมของกลุ่ม พ่อแม่ควรเข้าใจและควรปรับปรุงท่าทีของตนเองเพื่อการอบรมสั่งสอนจะได้ผล และเป็นประโยชน์ต่อวัยรุ่นนั้นต่อไป เพื่อเขาจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีช่วยตนเองและสังคมได้ในอนาคต

สถาบันหรือตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับด้วยตลอดเวลาตั้งแต่วัยเด็กต้องเรียนรู้ระเบียบและวิธีปฏิบัติตัวขั้นพื้นฐานกับบุคคลในวงแคบ ๆ คือ ญาติพี่น้อง เมื่อโตขึ้นถึงวัยเรียนก็ได้เรียนรู้หนังสือและระเบียบสังคมที่ซับซ้อนขึ้นจนถึงเรื่องกฎหมายและประเทศชาติ การเรียนรู้และการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสังคมจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำ

อย่างไม่มีที่สิ้นสุด กลุ่มตัวแทนต่าง ๆ ที่มีส่วนสำคัญในชีวิตมนุษย์ โดยกลุ่มตัวแทนเหล่านี้จะทำให้การขัดเกลาในชีวิตของมนุษย์ ซึ่งการขัดเกลาอาจจะเป็นไปในรูปแบบของการส่งเสริมหรือขัดแย้งกันก็ได้ ซึ่งบางครั้งก็ทำให้ สับสน เกิดการขัดแย้งในด้านจิตใจ เพราะไม่รู้จะทำตามฝ่ายไหนดี การขัดเกลาจึงขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 47)

ประภาศรี สีหอำไพ (2550, หน้า 3-5) ได้สรุปให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ซึ่งนำไปสู่การปลูกฝังจริยธรรม เป็นกระบวนการที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมได้กล่อมเกลา อบรมหรือให้การเรียนรู้แก่สมาชิกในสังคมว่าอะไรควรทำ อะไรเป็นข้อห้าม ทำให้เกิดปทัสถานระเบียบ และวัฒนธรรมของกลุ่มที่ทุกคนต้องคำนึงถึงในการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั้น สถาบันทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง กลุ่มเพื่อน และสื่อมวลชน เป็นต้น

สุคนธ์ทิพย์ โพธิ์บัณฑิต (2548, หน้า 18-20) ได้สรุปไว้ว่า ยังมีกลุ่มมีบทบาทหน้าที่เฉพาะของตนในการขัดเกลาทางสังคม และตัวแทนกลุ่มที่มีความสำคัญมีด้วยกัน 5 กลุ่ม ดังนี้

1. พ่อแม่หรือผู้ปกครอง (the family) เป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ทำหน้าที่อบรมสมาชิกใหม่ของครอบครัว ซึ่งครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่ขัดเกลามนุษย์ให้รู้ว่าสิ่งใดควรทำหรือสิ่งใดไม่ควรทำ อะไรถูก อะไรผิด เป็นต้น ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างลึกซึ้งและมีอิทธิพลต่ออารมณ์ เจตคติและความประพฤติของเด็กเป็นอย่างยิ่ง

2. กลุ่มเพื่อนเล่น (peer groups) ได้แก่ เพื่อนเล่นชั่วคราว เพื่อนร่วมโรงเรียน เพื่อนเล่นตามถนนหนทาง เพื่อนร่วมชั้น ชมรมฟุตบอล สมาคมศิษย์เก่า เป็นต้น เด็กย่อมเรียนรู้จากเพื่อนเล่นด้วยกัน เช่นการเรียนรู้การรักพวกพ้อง เรียนรู้กติกาการเล่นต่าง ๆ โดยกลุ่มเพื่อนเป็นกลุ่มที่มีอายุระดับใกล้เคียงกัน อาจจะรวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อนธรรมดา จนถึงชมรมหรือสมาคมที่ตนสนใจ

3. โรงเรียน (the school) โดยครูเป็นตัวแทนของสังคมที่ให้การศึกษอบรมอย่างมีแบบแผน เพื่อให้เด็กเรียนวิชาการ จริยธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของ

สังคม ซึ่งเสมือนกับเป็นบ้านหลังที่สองของเด็กในการที่จะได้รับความรู้ ความคิด และ วิชาการต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะสังคมปัจจุบัน โรงเรียนเป็นสถานที่สำคัญในการขัดเกลาทางสังคมให้แก่เด็ก ตลอดจนให้เด็กมีโอกาสดพบปะสมาคมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน ซึ่งปัญหาที่เกิดจากการขัดเกลาทางสังคมของโรงเรียนอาจจะไม่ตรงกับพ่อแม่ ผู้ปกครอง เด็กเลยสักคนไม่ทราบว่าใครถูก ใครผิด เช่น แม่บอกว่าถูก แต่ครูบอกว่าผิด ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่พบได้บ่อยคือ การสอนในลักษณะที่เป็นทฤษฎีหรืออุดมคติจนเกินไป อาจจะไม่ตรงกับสิ่งที่ปฏิบัติในชีวิตจริง

4. สื่อมวลชน (the mass media) ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ในปัจจุบันสื่อมวลชนเหล่านี้มีขอบข่ายงานกว้างขวางและมีบทบาทสำคัญต่อการขัดเกลาทางสังคมในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ เพราะสื่อมวลชนมีทั้งการให้ความรู้และความเพลิดเพลิน โดยเฉพาะอิทธิพลของสื่อมวลชนที่สำคัญ คือการให้ข่าวสาร ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการให้ข่าวสารนั้นไม่ว่าจะเป็น นักเขียน บรรณาธิการ และผู้ประกาศข่าว มักจะร่วมกับครู กลุ่มเพื่อน และครอบครัวในการขัดเกลา เช่น การเสนอข่าวทางโทรทัศน์เกี่ยวกับเด็กเรียนดี พ่อแม่จะแนะนำให้ลูกดูเป็นตัวอย่าง หรือครูอาจจะนำมาอภิปรายในชั้นเรียน หรือในกลุ่มเพื่อนเห็นแฟชั่นแปลกใหม่ อาจจะลอกเลียนแบบเพื่อให้ทันสมัย เป็นต้น ทั้งนี้ อิทธิพลของสื่อมวลชน จะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลหรือภูมิหลังของครอบครัวว่าได้สอนลูกให้รู้จักเหตุ และผล หรือวิเคราะห์ข่าวสารต่าง ๆ ได้แค่ไหน หรือขึ้นอยู่กับเจตคติของแต่ละบุคคลต่อสิ่งที่ตนได้รับ

5. กลุ่มอื่น ๆ (other agents) เช่น อาชีพต่าง ๆ (work place) ซึ่งในแต่ละกลุ่มอาชีพจะมีระเบียบปฏิบัติเฉพาะของตน สมาชิกใหม่ของแต่ละกลุ่มอาชีพนั้น จำต้องเรียนรู้ระเบียบปฏิบัติของกลุ่มอาชีพนั้น ๆ เช่น แพทย์รักษาคณ ไข้ด้วยจรรยาบรรณ ไม่เห็นแก่เงิน เป็นต้น แต่ละอาชีพจึงมีบุคลิกภาพแตกต่างกันไป

ทั้งนี้ตัวแทนของการขัดเกลาทางสังคมประกอบไปด้วย (สุพัตรา สุภาพ, 2545, หน้า 59)

1. ครอบครัว การอบรมจะออกมาในรูปแบบของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ซึ่งนับเป็นการอบรมเบื้องต้น ที่สำคัญที่สุดที่เด็กจะต้องประสบ เพราะเป็นการอบรมที่ใกล้ชิด และ

มีความผูกพันอย่างลึกซึ้ง และมีอิทธิพลต่ออารมณ์ เจตคติ และแบบของความประพฤติ แก่เด็กเป็นอย่างยิ่ง โดยพ่อแม่จะมีวิธีการอบรม 2 วิธี คือ

1.1 ทางตรง โดยการบอกกล่าวอย่างแจ่มแจ้งพอควร ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรผิด อะไรถูก เป็นต้น ซึ่งได้ผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมาก เนื่องจากมีการชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติแก่บุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถวางตัวได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมต่อสถานการณ์หนึ่ง ๆ เช่น สอนเด็กให้กินเป็นเวลา เล่นเป็นเวลา นอนเป็นเวลา หรือพบหน้าผู้ใหญ่ก็ต้องยกมือไหว้ ต้องพูดจาไพเราะ ถ้าไม่ทำอาจถูกลงโทษ เป็นต้น

1.2 ทางอ้อม เป็นการอบรมโดยไม่รู้ตัว เป็นสิ่งที่เด็กได้รู้ได้เห็น และซึมซาบเข้าไปในจิตใจซึ่งเด็กอาจจะนำไปปฏิบัติในอนาคต หรือมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก เช่น พ่อแม่ชอบใช้คำหยาบ เด็กจะใช้คำหยาบด้วยเช่นกัน

ซึ่ง อุดมพร เกรียงไกร (2550, หน้า 13) ได้สรุปว่า การกล่อมเกลாதงสังคมครอบครัวเป็นสถาบันแรกทางสังคมที่อบรมบุคคล ด้านเจตคติ พฤติกรรม วัฒนธรรม ระเบียบแบบแผนทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น พ่อแม่ให้การอบรมเลี้ยงดูแบบใด ย่อมที่จะมีผลต่อพฤติกรรมและนิสัยของเด็กเมื่อได้เติบโตขึ้น วิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่พิจารณาได้จากสองมิติ คือ ความรัก ความซิงซัง และการให้อิสระ การเข้มงวด จึงมีพ่อแม่ที่รักลูก พ่อแม่ที่ซิงซังลูก พ่อแม่ที่ให้อิสระแก่ลูก และพ่อแม่ที่เข้มงวดกับลูก เมื่อนำสองมิตินี้มาประกอบกันจะได้แบบพื้นฐานการเลี้ยงดูลูกสี่แบบ ได้แก่ให้ความรักแต่เข้มงวด ให้ความรักและความอิสระ ซิงซังและเข้มงวด ซิงซังและปล่อยอิสระในมิติแรก คือ ความรัก ความซิงซัง เป็นที่ยอมรับกันว่าเด็กซึ่งเกิดในครอบครัวที่พ่อแม่ให้ความรัก ความอบอุ่น และสนับสนุนให้ลูกทำในสิ่งที่ดี จะได้รับประสบการณ์ที่ส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่าง ๆ และปรับตัวในสังคมได้ดี ส่วนในมิติความเข้มงวด การให้อิสระ ยังต้องมีการพิจารณาว่าพ่อแม่ควรเข้มงวดหรือให้ความอิสระแก่ลูกในระดับใดจึงจะเหมาะสม

2. กลุ่มเพื่อน คนเรามักจะถูกอบรมจากเพื่อนที่อายุเท่า ๆ กัน หรือมากกว่า โดยตอนเด็กจะเป็นกลุ่มเพื่อนเล่น พอวัยรุ่นจะเป็นกลุ่มเพื่อนฝูง พอเป็นผู้ใหญ่จะมีความโน้มเอียงจะสังสรรค์ถ้าคบค้าสมาคมกับบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมเท่าเทียมกัน เช่น กลุ่มเพื่อนนักเรียน กลุ่มข้าราชการ กลุ่มพ่อค้า เป็นต้น

ไรส์แมน (Riesman อ้างถึงใน สุพิศรา สุภาพ, 2545, หน้า 60) กล่าวว่า กลุ่มเพื่อนเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่บุคคลชอบยึดเพื่อนเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้เพื่อนยอมรับ และเป็นการแสดงความเป็นพวกเดียวกัน กลุ่มเพื่อนมีความสำคัญในการอบรมดังนี้

2.1 สอนอำนาจที่ไม่ใช่ของใคร โดยเฉพาะ เป็นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากการมีส่วนร่วมด้วย เช่น การเล่นฟุตบอล ถ้าฝ่าฝืนก็จะถูกกีดกันไม่ให้เล่นด้วย ใครอยากเล่นก็ต้องทำตามกฎ เป็นต้น

2.2 ช่วยให้ทดลองกฎเกณฑ์ของผู้ใหญ่ว่าจะเอาจริงแค่ไหน ปกติถ้าเด็กอยู่กับเพื่อนมักจะกล้าทำอะไรที่ขัดแย้งหรือลองดีกับผู้ใหญ่มากกว่าอยู่เพียงคนเดียว และในขณะที่เดียวกันก็อยากจะทดลองดูว่า กลุ่มพอที่จะคือดั่งขัดแย้งกับผู้ใหญ่ได้แค่ไหน เชื่อถือได้เพียงไร

2.3 ถ่ายทอดระเบียบวิธี และคุณค่าที่ผู้ใหญ่ต้องการหรือไปในทางตรงกันข้าม ซึ่งส่วนมากจะถ่ายทอดคุณค่าตามที่ผู้ใหญ่ต้องการ หากกลุ่มสนับสนุนระเบียบและคุณค่านั้น

3. สถานศึกษา ซึ่งมีครูอาจารย์เป็นผู้ที่ให้วิชาความรู้ต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ และยังเป็นสถานที่ที่เด็กได้มีโอกาสคบหาสมาคมกับเพื่อนฝูงในวัยเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันก็ได้มีโอกาสได้รับความรู้และคุณค่าต่าง ๆ สถานศึกษาจึงมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กได้มาก แต่ปัญหาก็คือ ครูอาจารย์อาจจะสอนไม่ตรงกับพ่อแม่ ทำให้เด็กสับสนไม่รู้ว่าระหว่างครูกับพ่อแม่ใครจะถูกกว่ากัน หรือสอนในสิ่งที่เป็นทฤษฎีและอุดมคติจนเกินไป อาจไม่ตรงกับกาปฏิบัติจริงในชีวิต เด็กเลยไม่แน่ใจว่าจะเชื่อดีหรือไม่

4. สื่อมวลชน สื่อมวลชนมีหลายประเภท เช่น คอมพิวเตอร์ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หนังสือรายสัปดาห์ นวนิยาย วรรณคดี เป็นต้น สื่อมวลชนเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญและมีส่วนร่วมในการขัดเกลาทงสังคมในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่เรื่องคุณค่าความเชื่อ แบบของความประพฤติ และทำให้เด็กเกิดการเลียนแบบ และอาจเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในปัจจุบันไม่มีบุคคลใดในสภาพแวดล้อมทางสังคมปัจจุบันที่จะรอดพ้นจากสิ่งเร้าในด้านความคิดหรือพฤติกรรมจากสื่อมวลชน สำหรับสาธารณชนโดยทั่วไปถือว่าสื่อมวลชนเป็นแหล่งที่ตนได้รับความเพลิดเพลินและความรู้พร้อมกันไป และชีวิตของ

ประชาชนในปัจจุบันดูเหมือนจะต้องพึ่งพาอาศัยสื่อมวลชน โดยเฉพาะในสังคมที่เจริญก้าวหน้า สื่อมวลชนจะแผ่ขยาย และมีอิทธิพลต่อครอบครัว ทำให้บุคคลได้รับค่านิยม และวิธีการปฏิบัติทั้งในด้านบวกและด้านลบมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอิทธิพลของสื่อมวลชนที่สำคัญ คือ การให้ข่าวสาร ข่าวสารเหล่านี้จะเป็นสัญลักษณ์อักษร และผู้ที่เกี่ยวข้องกับข่าวสารเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้เขียน บรรณาธิการและผู้จัดทำ มักจะร่วมกับครู กลุ่มเพื่อน และครอบครัวในการจัดเวลา เช่น ครอบงำหมายงานนักเรียนให้ค้นคว้าบทความทางอินเทอร์เน็ต พ่อแม่ซื้อหนังสือให้เด็กอ่าน ฯลฯ โดยอิทธิพลของสื่อมวลชนเหล่านี้ จะมีอิทธิพลมากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลที่จะมีเจตคติและแนวโน้มต่อสิ่งที่ได้รับอย่างไร บ้างก็ยอมรับ บ้างก็ต่อต้าน บ้างก็วางเฉย อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะมามีปฏิกริยาอย่างไร จะเห็นได้ว่า สื่อมวลชนได้แสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนบางกลุ่ม และการหาความรู้ของบุคคลอีกส่วนหนึ่ง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549, หน้า 21) ได้กล่าวว่า การสื่อสารมวลชน (mass communications) สมัยใหม่ จะเป็นสื่อหรือตัวนำเอาความรู้ ความคิด ข่าวสารเกี่ยวกับชีวิตสังคมสมัยใหม่ ทั้งในส่วนที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุมาจากสังคม ที่เรียกว่าแพร่กระจายสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไปทั่วสังคมตามช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น อินเทอร์เน็ต วิทยุ โทรทัศน์ก็ตาม ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่แล้วก็จะรับรู้ ประเมินค่า แล้วอาจนำมาใช้ นี่ก็เป็นการจัดเวลาทางสังคมแบบหนึ่ง

สรุปแล้วทั้งครอบครัว สถานศึกษา กลุ่มเพื่อน และสื่อมวลชนเป็นแหล่งสำคัญ ที่ให้ความคิดกับบุคคลและสร้างพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลเลือกที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งต่าง ๆ ในช่วงชีวิตระยะต่อมา รวมทั้งจัดเวลาให้บุคคลมีบุคลิกภาพต่าง ๆ ตามที่สังคมต้องการ การจัดเวลาทางสังคมจึงเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์เป็นคนโดยสมบูรณ์ ในฐานะที่เป็นสมาชิกหน่วยหนึ่งในชุมชนในสังคม

วิธีการจัดเวลาทางสังคม

การจัดเวลาทางสังคมเป็นกระบวนการทางสังคมกับทางจิตวิทยาซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ การจัดเวลาทางสังคมสามารถทำได้ 2 ทาง ดังนี้ (จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 43-44)

1. การขัดเกลาทางสังคมโดยตรง เป็นการขัดเกลาที่ต้องการให้บุคคลปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนที่กลุ่มสังคมนั้นกำหนดไว้ เป็นการบอกว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ อะไรผิด อะไรถูก เช่น การที่พ่อแม่ฝึกรบรรมเด็กให้รู้จักพูด รู้จักกิริยามารยาททางสังคม ครูอาจารย์สอนหนังสือให้นักเรียนและนักศึกษาให้มีศิลปะและวิทยาการต่าง ๆ รวมทั้งให้ทำหน้าที่การเป็นพลเมืองที่ดี เป็นต้น ซึ่งนับว่ามีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมาก เป็นการชี้ทางและแนะแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่ง ๆ

2. การขัดเกลาทางสังคมโดยทางอ้อม เป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง บุคคลได้รับประสบการณ์หรือประโยชน์จากการสังเกต หรือเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น เช่น การได้เข้าฟังอภิปราย ฟังปาฐกถา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ การอ่านหนังสือตามห้องสมุด การฟังวิทยุ การดูโทรทัศน์และการเข้าชมอินเทอร์เน็ตก็เป็นหนทางที่จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระเบียบต่าง ๆ ในสังคม นอกจากนี้จากเข้ากลุ่มกับเพื่อนฝูงทั้งในที่ทำงานและในสถานศึกษาก็ล้วนแต่ช่วยให้เกิดการปรับตัวและพัฒนาบุคลิกภาพได้ทั้งสิ้น

จุดมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่สังคมสอนให้เด็กรู้สิ่งที่เด็กจะต้องรู้เพื่อให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ในชุมชน รวมทั้งให้รู้สิ่งที่ต้องเรียนรู้เพื่อจะได้พัฒนาศักยภาพและได้รับสิ่งตอบสนองอันมั่นคงและมีความหมาย มนุษย์ไม่ใช่เกิดมาพร้อมกับความสามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่ม แต่จะต้องมีการเรียนรู้ เช่น รู้จักปรับพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับพฤติกรรมของผู้อื่น รู้จักการแบ่งปันส่วนและรู้จักการร่วมมือกับคนอื่น การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการควบคุมอย่างหนึ่งซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตในกลุ่มและเพื่อพัฒนาตัวบุคคล กล่าวโดยลักษณะกว้าง ๆ การขัดเกลาทางสังคมมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้ (จ่านงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 44)

1. การปลูกฝังระเบียบวินัย เพื่อให้สมาชิกในสังคมเรียนรู้ถึงกฎระเบียบและแบบแผนของสังคม และสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รู้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร เช่น รู้จักใช้ห้องน้ำ ห้องส้วม จนกระทั่งรู้จักใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์อัน

สลับซับซ้อนและละเอียดสูงยิ่ง ความมีระเบียบวินัยจำต้องมีการปลูกฝังให้แน่นแฟ้นจนเกิดเป็นนิสัยถาวรในตัวบุคคล

2. การปลูกฝังความมุ่งหวัง เพื่อช่วยให้สมาชิกมีกำลังใจที่จะทำตามกฎ ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้ได้มาซึ่งความมุ่งหมายที่ตั้งความหวังไว้ โดยเฉพาะความมุ่งหวังที่สังคมยกย่อง ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม

3. การปลูกฝังลักษณะเฉพาะตัว โดยการหล่อหลอมให้เด็กมีความคิด เจตคติ ค่านิยม ตลอดจนการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเป็นบุคลิกภาพที่เป็นตัวของตัวเองอย่างชัดเจน เพราะ โดยธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคนจะมีความแตกต่างกัน แต่การที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคม ก็เพราะปัจจัยหลายประการ ซึ่งลักษณะเฉพาะตัวนี้จะเป็นเสมือนจุดยืนที่บ่งบอกความเป็นตัวตนของตนเอง ซึ่งหากอยู่ในสถานการณ์ใด โอกาสใดก็สามารถแสดงจุดยืนที่ชัดเจนของตนเองได้ แต่ต้องไม่ขัดกับบรรทัดฐานและความมุ่งหวังของสังคม

4. การสอนให้รู้จักบทบาททางสังคม รวมทั้งเจตคติต่าง ๆ ซึ่งช่วยสนับสนุนบทบาทเหล่านั้นมนุษย์ในสังคมมีบทบาทแตกต่างกันออกไปตามสถานภาพหรือตำแหน่งที่ตนได้รับเช่น บางคนเป็นทหาร บางคนเป็นครูอาจารย์ บางคนเป็นนักเรียน เหล่านี้เป็นต้น แต่ละตำแหน่งที่กล่าวมาต่างก็มีบทบาทกำหนดไว้โดยเฉพาะ โดยอาศัยการขัดเกลาทางสังคมนี้ มนุษย์เรียนรู้วิธีการปรับตัวให้เข้ากับบทบาทต่าง ๆ ของตน และเข้าใจบทบาทของบุคคลอื่นด้วย ทำให้ความสัมพันธ์กันในสังคมเป็นไปโดยราบรื่น

5. การสอนให้เกิดความชำนาญเฉพาะอย่างและทักษะในด้านต่าง ๆ ช่วยให้บุคคลมีการเตรียมตัวพร้อมที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคม เช่น ทักษะในการเขียนจดหมาย ทักษะในการเกี่ยวข้องกับเพื่อนบ้าน ทักษะในการใช้โทรศัพท์และทักษะในการรู้จักสั่งอาหารมารับประทานเหล่านี้ เป็นต้น ทักษะดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมเหล่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาบุคคลเป็นการฝึกรูปแบบให้สมาชิกสามารถปรับตัวเข้ากับค่านิยมที่ดีของสังคม ดังนั้นจึง

ได้มีนักคิดหลายท่านที่ได้เสนอแนวทางการขัดเกลา ดังนี้ (จ่านงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 51-53)

1. พระปัญญาบัณฑิตกฤษ (พระธรรมโกศาจารย์ อ่างถึงใน จ่านงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548, หน้า 51) แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ได้เสนอแนวทางสำหรับการขัดเกลาทางสังคมดังนี้

1.1 พ่อแม่เป็นครูคนแรกของลูก พ่อแม่จึงต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในการแนะนำ สั่งสอนลูก การพูดอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีการกระทำให้เป็นตัวอย่างที่ดีควบคู่กันไปด้วย ลูกทุกคนในครอบครัว มักถ่ายแบบอย่างจากพ่อแม่ไว้เสมอ ถ้าลูกรักพ่อติดพ่อก็จะถ่ายทอด กิริยาอาการทุกอย่างของพ่อไว้ ถ้าลูกรักแม่ติดแม่ก็ถ่ายทอดกิริยาอาการทุกอย่างของแม่ไว้เสมอ การถ่ายทอดบ่อย ๆ คือการสร้างนิสัยขึ้นในใจ ของเขาเสมอ (internalization) และเป็นอย่างที่ว่าพ่อแม่เป็นอยู่ ฉะนั้นพ่อแม่จึงต้องระมัดระวังให้มากเป็นพิเศษ ในเมื่อตน อยู่หน้ากล้องถ่าย คือลูก ๆ อย่าได้พูด กระทำสิ่งใดในทางเสียให้ลูกเห็นเป็นอันขาด ให้ลูก ได้เห็น ได้ยิน และได้ฟังเฉพาะสิ่งที่ดี ๆ งาม ๆ อย่างเดียว และโดยทั่วไปลูก ๆ เป็นเสมือน กระจกเงา ส่องให้รู้จักพ่อแม่ พ่อแม่เป็นอย่างไร มีพฤติกรรมเป็นอย่างไร ส่วนหนึ่ง สามารถสังเกตได้จากกระจกเงาคือพฤติกรรมของลูกนั่นเอง

1.2 เด็กเป็นผู้บริสุทธิ์ เปรียบเสมือนสำลี และอ่อนเหมือนดินเหนียวอ่อน ผู้ใหญ่ จะปั้นให้เป็นอะไรก็ได้ จะวาดหรือระบายสีอะไรลงไปก็ได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องระมัดระวัง ในการปั้นและประทับภาพต่าง ๆ ลงไปในจิตใจของเด็ก

1.3 การอบรมเด็ก ควรดำเนินไปในทางส่งเสริมให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ ให้มีความเจริญเติบโตทางสมอง และให้เสรีภาพทางความคิดภายในขอบเขตที่เหมาะสม ไม่ควรปล่อยให้เด็กทำอะไรตามใจชอบ โดยไม่มีหลักและขอบเขตจำกัด ปกติจิตใจมีสภาพ ว่างตลอดเวลา หากไม่มีการบังคับไว้บ้างอาจจะทำให้เด็กเสียคนได้ จึงจำเป็นต้องมีระเบียบ ไว้กล่อมเกลาใจของเขาให้เคยชินกับการถูกกักไว้ในกรอบเสียบ้าง มิฉะนั้นจะลำบากใจ เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัย และขนบธรรมเนียมประเพณี

ชีวิตที่ไม่มีระเบียบคือชีวิตอันป่าเถื่อนเยี่ยงสัตว์ดิริจฉานเท่านั้น มนุษย์ก็คือ ผู้มีใจสูงเพราะมีระเบียบวินัยรักษาไว้ คนดีทั้งหลายจึงมีระเบียบสำหรับตน สำหรับ ครอบครัว สำหรับงาน จะต้องเป็นคนมีระเบียบตลอดเวลา

ด้วยความปรารถนาดี รวมทั้งไปสู่การแสดงออกถึงความสูงส่งทางศิลปะ วิทยาการ และการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์อย่างอื่น

4. อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura อ้างถึงใน สม โภชน์ เอี่ยมสุภายิต, 2541) ได้แบ่งการเรียนรู้ของสังคมของมนุษย์ออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

4.1 การเรียนรู้จากผลของการกระทำ (learning by response consequences) เป็นแบบพื้นฐานของการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากประสบการณ์โดยตรง รูปแบบของพฤติกรรมที่เป็นผลสำเร็จจะถูกเลือกมาใช้ต่อไป พฤติกรรมที่พิจารณาว่าไม่มีประสิทธิภาพก็จะถูกละทิ้งไปหรือเลิกไป

4.2 การเรียนรู้จากการสังเกต (observational learning หรือ social learning) การเรียนรู้ส่วนใหญ่ของคนเรานั้นเกิดจากตัวแบบ แตกต่างจากการเรียนรู้ประสบการณ์ตรงที่ต้องอาศัยการลองผิดลองถูก ในการเรียนรู้โดยผ่านทางตัวแบบนั้น ตัวแบบเพียงคนเดียวสามารถถ่ายทอดทั้งความคิดและการแสดงออกได้พร้อมกัน และเนื่องจากคนเราใช้ชีวิตในแต่ละวันในสภาพแวดล้อมที่แคบ ดังนั้นการรับรู้สถานการณ์ต่าง ๆ ของสังคมจึงมาจากการเรียนรู้ประสบการณ์จากผู้อื่น เช่น พ่อแม่ เพื่อน ครูอาจารย์ รวมทั้งการได้เห็นและได้ยินจากสื่อมวลชน

โดยในรายละเอียดของการศึกษาในด้านนี้ แบนดูรากล่าวว่า คนเรามีปฏิสัมพันธ์ (interact) กับสิ่งแวดล้อมตัวเราอยู่เสมอ ทั้งสองสิ่งมีอิทธิพลต่อกัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์ เกิดจากการเรียนรู้โดยการสังเกต (observational learning) หรือการเลียนแบบจากต้นแบบ (modeling) จากการสังเกตนี้ บุคคลจะสร้างรูปแบบและกฎของพฤติกรรมของตัวแบบ และจะเก็บข้อมูลไว้ในสมองเป็นแนวทางสำหรับพฤติกรรมตัวเองต่อไป

ในที่นี้ ตัวแบบไม่จำเป็นจะต้องเป็นตัวแบบที่มีชีวิตเท่านั้น แต่อาจเป็นตัวแบบสัญลักษณ์ เช่น ตัวแบบที่เห็นในโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์ นอกจากนี้คำบอกเล่าด้วยคำพูด หรือข้อมูลที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรก็สามารถเป็นตัวแบบได้ การเรียนรู้โดยการสังเกตไม่ใช่การลอกแบบจากสิ่งที่สังเกตโดยไม่คิด แต่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติและทักษะของผู้เลียนแบบด้วย

ในทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม แบบคูรา กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเลียนแบบมี 2 ชั้น

ขั้นที่ 1 การเกิดความสามารถในการกระทำ เป็นการรับมาซึ่งการเรียนรู้ (acquisition) ที่สามารถจะแสดงพฤติกรรมได้โดยอาศัยกระบวนการทางสติปัญญาและความใส่ใจ

ขั้นที่ 2 การกระทำ (performance) คือขั้นการแสดงพฤติกรรมซึ่งอาจจะมีการแสดงพฤติกรรมหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ความสามารถทางด้านร่างกาย ทักษะต่าง ๆ รวมทั้ง ความคาดหวังที่จะได้รับแรงเสริมเป็นแรงจูงใจ (incentives)

กระบวนการสำคัญในการเรียนรู้โดยการสังเกตมี 4 กระบวนการ ได้แก่

1. กระบวนการใส่ใจ (attention process) ถ้าบุคคลมีความใส่ใจในการเรียนรู้ โดยการสังเกต การเลียนแบบจะเกิดขึ้น การเรียนรู้ผู้เรียนจะต้องรับรู้ ส่วนประกอบสำคัญของพฤติกรรมของผู้ที่เป็นแบบ นอกจากนี้คุณลักษณะของผู้เรียนมีความสัมพันธ์กับ กระบวนการใส่ใจด้วย

2. กระบวนการจดจำ (retention process) คือการที่ผู้เรียนรับรู้บันทึกสิ่งที่ตนสังเกต จากตัวแบบไว้ ในความจำระยะยาว จนผู้เลียนแบบหรือผู้สังเกตสามารถเลียนแบบหรือ แสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบได้ ผู้ที่สังเกตจะสามารถระลึกถึงสิ่งที่ได้สังเกตเก็บไว้เป็น ภาพในใจ (visual imagery) และสามารถถ่ายทอดด้วยคำพูดหรือถ้อยคำ (verbal coding) ออกมาได้ ถ้าผู้สังเกตมีโอกาที่จะได้เห็นตัวแบบแสดงสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ซ้ำ ๆ กัน จะเป็นการช่วยความจำได้ดียิ่งขึ้น เช่น เมื่อเด็กเปิดวิทยุฟังเพลง เด็กจะเลือกใส่ใจเพลงที่ตนเอง ชอบและมักจะเปลี่ยนคลื่นหาสถานีที่เปิดเพลงเพื่อจะได้ฟังเพลงซ้ำ ๆ กัน และสามารถ จดจำเนื้อร้องได้

3. กระบวนการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ (reproduction process) กระบวนการ แสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนแปรสภาพ ภาพพจน์ หรือสิ่งที่ จำไว้ เข้ารหัสเป็นถ้อยคำ ในที่สุดแสดงออกมาเป็นการกระทำ หรือแสดงพฤติกรรม เหมือนกับตัวแบบ ปัจจัยที่สำคัญของกระบวนการนี้คือ ความพร้อมทางด้านร่างกายและ ทักษะที่จำเป็นจะต้องใช้ในการเลียนแบบของผู้เลียนแบบ ทำให้สามารถเลียนแบบได้ เหมือนตัวแบบ หรือไม่เหมือน หรือเหมือนเพียงบางส่วน ฉะนั้นในขั้นนี้ การแสดง พฤติกรรมเหมือนตัวแบบของแต่ละบุคคลจึงแสดงได้แตกต่างกันไป

4. กระบวนการจูงใจ (motivation process) แบบคูรา ได้อธิบายว่าแรงจูงใจของเด็กที่จะแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบที่ตนสังเกต เนื่องจากความคาดหวังว่าการเลียนแบบจะนำประโยชน์มาให้ เช่นการได้รับแรงเสริมหรือรางวัล รวมทั้งคิดว่าการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบจะทำให้ตนหลีกเลี่ยงปัญหาได้

จึงสามารถสรุปได้ว่าการเรียนรู้ทางสังคม นั่นคือ การเรียนรู้พฤติกรรมและการเกิดพฤติกรรมของบุคคล การเกิดขึ้นได้จากการอบรม สั่งสอน การสังเกตหรือเลียนแบบจากตัวแบบ ที่อาจจะเป็นทั้งตัวบุคคลจริง เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน และการสนับสนุนจูงนำจากตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ ได้แก่ คอมพิวเตอร์ โทรทัศน์ วิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งการเรียนรู้โดยการสังเกตประกอบด้วย 2 ขั้น คือ ขั้นรับมา ซึ่งการเรียนรู้ทำให้สามารถแสดงพฤติกรรมได้ และขั้นกระทำ ซึ่งจะกระทำหรือไม่กระทำก็ได้ ดังนั้นจะเห็นว่าตัวแบบที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลทั้งแบบตัวแบบมีชีวิตและตัวแบบสัญลักษณ์ เพราะฉะนั้นบุคคลในครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อน ผู้นำในสังคม ศิลปินดารา วรรตระหนักในการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เพราะมีผลต่อพฤติกรรมของเยาวชนในสังคมนั้น ๆ นอกจากนี้สื่อมวลชน วรรตระหนักถึงการนำเสนอข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการขัดเกลาทางสังคม ประกอบด้วย การขัดเกลาทางครอบครัว การขัดเกลาทางสถาบันการศึกษา การขัดเกลาทางกลุ่มเพื่อนและการขัดเกลาทางสื่อมวลชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

มณีรัตน์ ไพโรจน์ไชยกุล (2543) ศึกษาเรื่อง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมของสถานศึกษาก่อนวัยเรียนญี่ปุ่นในประเทศไทย : กรณีศึกษสถานศึกษาก่อนวัยเรียน กวางน้อยและสถานศึกษาก่อนวัยเรียนแฮมสเตอร์ ผลการศึกษาพบว่า ในการดำเนินกระบวนการขัดเกลาทางสังคมมีความเกี่ยวข้องกับการจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการขัดเกลาทางสังคมการดำเนินการทางการศึกษาของสถานศึกษาและเทคนิควิธีการขัดเกลาทางสังคม โดยที่กระบวนการขัดเกลาทางสังคมเริ่มต้นจากการ

ที่เด็กคนหนึ่งก้าวเข้าสู่การใช้ชีวิตในสถานศึกษาที่ได้กำหนดเป้าหมายการศึกษาเพื่อการ จัดเกลาทางสังคมอย่างเป็นระบบและชัดเจน แกนสำคัญอยู่ที่ความพยายามที่จะหล่อเลี้ยง ความปรารถนาของเด็กไว้ หลีกเลี่ยงการใช้กำลังอำนาจให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ สร้าง โอกาสของการเป็นเด็กดีและเพิกเฉยต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมทั้งปวง องค์กรประกอบ เหล่านี้เองที่เป็นพลังให้เด็กค่อย ๆ เติบโตขึ้นและสามารถปรับตัวเข้าสู่การเปลี่ยนผ่าน จากชีวิตในบ้านสู่การใช้ชีวิตในสถานศึกษาก่อนวันเรียนได้ ในที่สุดสังคมก็จะได้เด็กที่ ได้รับการจัดเกลาทางสังคมเกิดขึ้นมาอีกหนึ่งคน

จักรนาท นาคทอง (2548) ศึกษาเรื่อง *การใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อส่งเสริมกิจกรรม นักศึกษาและจิตสำนึกทางสังคม: กรณีศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวัง สนามจันทร์* ผลการศึกษาพบว่า มีรูปแบบกิจกรรมหลายอย่างทั้งที่เป็นชมรมต่าง ๆ และ กลุ่มกิจกรรมที่นักศึกษาสร้างขึ้นเอง สำหรับชมรมการ์ตูนของมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมพบว่า (1) สมาชิกของชมรมได้ทำการ รวมกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ ไม่ได้มีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่นเพื่อทำกิจกรรม โดยสมาชิก ของชมรมการ์ตูนมีความสนใจในการ์ตูนอย่างมาก และจะคบกับเพื่อนสนิทเพียงไม่กี่คนที่ สนใจในสิ่งเดียวกัน หรือมีสังคมในอินเทอร์เน็ต แต่ไม่ได้มาเข้าร่วมกิจกรรมของชมรม อย่างจริงจัง ซึ่งกิจกรรมของสมาชิกชมรมการ์ตูนจะเป็นการดูหรือชมการ์ตูนร่วมกัน ร่วมกันวาดการ์ตูนเพื่อนำมาวิพากษ์วิจารณ์ และผลิตสินค้าของชมรม แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ทำการกระตุ้นให้สมาชิกชมรมมีความสนใจในกิจกรรมชมรมมากขึ้นก็ได้ผลเป็น อย่างดี กล่าวได้ว่าสมาชิกชมรมการ์ตูนมีความพร้อมที่จะทำกิจกรรม แต่ยังต้องการการ กระตุ้น (2) สมาชิกชมรมการ์ตูนจะใช้อินเทอร์เน็ตเป็นประจำ ในการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับ การ์ตูน วิพากษ์วิจารณ์การ์ตูนเรื่องต่าง ๆ และแลกเปลี่ยนผลงานซึ่งกันและกันใน อินเทอร์เน็ต ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมีการใช้นามแฝง และสร้างวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ ชื่นชอบการ์ตูนในอินเทอร์เน็ต เป็นการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ในสังคมอินเทอร์เน็ต และใช้พื้นที่อินเทอร์เน็ตเป็นสถานที่แห่งที่ 3 สมาชิกชมรมการ์ตูนมีการปลื้มตัวออกจาก สังคมภายนอก (3) การสร้างเวบไซต์ของชมรมการ์ตูนร่วมกับสมาชิกชมรม ทำให้เกิด กิจกรรมร่วมกันภายในชมรม สมาชิกแต่ละคนต้องการสร้างสรรค์ผลงานเป็นของตนเอง และต้องการรณรงค์ให้คนอื่น ๆ สามารถสร้างผลงานที่เป็นของตนเอง และต้องการรณรงค์

ให้คนอื่น ๆ สามารถสร้างผลงานที่เป็นของตนเองและไม่ลอกเลียนแบบใคร ทำให้เกิดความต้องการที่จะทำชมรมให้ดีขึ้นหรือเกิดจิตสำนึกเพื่อสังคม

มัลลิกา มัติโก (2541) ศึกษาเรื่อง จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล กลุ่มตัวอย่างคือ นักศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัย ระดับปริญญาโท ชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยมหิดล จำนวน 43 คน การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหิดลที่มีต่อตนเองและสังคมมีทั้งด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ นักศึกษาส่วนใหญ่มีจิตสำนึกที่ดีต่อการให้คุณค่าของสถาบันทางสังคมวัฒนธรรมไทย ที่มีศาสนาพุทธเป็นแกนหลัก คำจูนสังคม โดยมีสถาบันครอบครัว โรงเรียน และวัดเป็นตัวกำเนิดจิตสำนึกให้กับบุคคลในทางตรงกันข้ามนักศึกษามีความเห็นต่อเศรษฐกิจและการเมืองไปในทางลบ เช่น มีความเห็นว่าการก่อตัวของรัฐเกิดขึ้นจากโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ลักษณะการบริหารเป็นระบบอุปถัมภ์ การตอบแทนบุญคุณและอภิสิทธิ์ ด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เป็นผลพวงที่เกิดจากปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรมและปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมืองเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงของสถาบันต่าง ๆ เช่น ระบบคัดเลือกให้เป็นไปในรูปแบบของความยุติธรรมมีโอกาสเข้าเรียนอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนต้องมีจิตสำนึกร่วมกันในการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง ซึ่งอาจใช้หลักคำสอนของศาสนา ประเพณีโบราณของการพึ่งพาอาศัยมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานช่วยให้สมาชิกในสังคมรุ่นต่อ ๆ ไป มีจิตสำนึกที่ดีและเป็นพลังในการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืนต่อไป

หฤทัย อาจปรุ (2544) ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตัวเอง กับการมีจิตสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีจิตสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตัวเอง กับการมีจิตสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล และปัจจัยที่สามารถพยากรณ์การมีจิตสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล กลุ่มตัวอย่างคือนักศึกษาพยาบาลชั้นปีที่ 1-4 สถาบันการศึกษาพยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 510 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือแบบสอบถามภาวะผู้นำ รูปแบบการ

ดำเนินชีวิต ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและแบบสอบถามการมีจิตสาธารณะ ของนักศึกษาพยาบาล วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติบรรยายและสถิติอนุมาน โดยการวิเคราะห์หาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สันและการวิเคราะห์ถดถอยพหุ ผลการวิจัย พบว่า (1) คะแนนเฉลี่ยการมีจิตสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล คิดเป็นร้อยละ 76.90 (2) ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มวิชาการ กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มก้าวหน้า กลุ่มกิจกรรม ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีจิตสาธารณะ ภูมิสำเนาและรูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มเก็บตัวมีความสัมพันธ์ทางลบกับการมีจิตสาธารณะ ของนักศึกษาพยาบาล อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (3) ตัวแปร ภาวะผู้นำ รูปแบบ การดำเนินชีวิตกลุ่มก้าวหน้า กลุ่มกิจกรรมและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถร่วมกันพยากรณ์การมีจิตสาธารณะของนักศึกษาพยาบาลได้ร้อยละ 45.60

นันทวัฒน์ ชุนชี (2546) ศึกษาเรื่อง การใช้ตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียน เล่มเล็กเชิงวรรณกรรมเพื่อพัฒนาจิตสำนึกนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อ หนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมกับเพศของนักเรียนที่มีต่อจิตสำนึกและเปรียบเทียบ จิตสำนึกของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวัดประยูรวงศาวาส เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร จำนวน 60 คน ที่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียน เล่มเล็กเชิงวรรณกรรมกับกลุ่มที่ไม่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็ก เชิงวรรณกรรม เป็นการวิจัยเชิงทดลอง โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบ 2 องค์ประกอบ (2x2 factorial design) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความ แปรปรวนร่วมแบบสองทาง (two-way analysis of covariance) ผลการวิจัยพบว่า ไม่พบ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรม กับเพศที่มีต่อจิตสำนึกของนักเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนที่ ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมจะมีจิตสำนึก สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนหญิงมีจิตสำนึกสูงกว่านักเรียนชาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

โกศล มีความดี (2547) ศึกษาเรื่อง *ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการมีจิต-
 สาธารณะของข้าราชการตำรวจ* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบจิตสาธารณะ
 ของข้าราชการตำรวจที่มีปัจจัยทางจิตสังคมที่แตกต่างกัน เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
 ปัจจัยจิตลักษณะและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีผลต่อจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจ
 และเพื่อศึกษาปัจจัยด้านจิตสังคมสามารถทำนายจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจ
 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือข้าราชการตำรวจผู้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพิจารณาบรรจุแต่งตั้ง
 เป็นข้าราชการตำรวจชั้นสัญญาบัตร จำนวน 187 นาย เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยคือ
 แบบสอบถามลักษณะชีวิตสังคมและแบบวัดจิตสาธารณะ ผลการศึกษาพบว่า (1) ข้าราชการ
 ตำรวจมีปัจจัยทางจิตสังคม ได้แก่ อายุ รายได้เฉลี่ยต่อเดือนแตกต่างกันมีจิตสาธารณะไม่
 แตกต่างกัน (2) ข้าราชการตำรวจที่มีจิตลักษณะแตกต่างกันมีจิตสาธารณะแตกต่างกัน
 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยข้าราชการตำรวจที่มีเจตคติต่อจิตสาธารณะที่ดี
 มีการรับรู้ความสามารถของตนเอง มีลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเองสูง มีจิตสาธารณะสูง
 (3) ข้าราชการตำรวจที่มีสภาพแวดล้อมทางสังคมแตกต่างกันมีจิตสาธารณะ ที่แตกต่างกัน
 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยข้าราชการที่มีการรับรู้วัฒนธรรมองค์การสูง
 มีการรับรู้การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวสูง มีการรับรู้การสนับสนุนจาก
 ผู้บังคับบัญชาสูง มีการสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อนร่วมงานสูง มีการรับรู้การสนับสนุน
 สังคมจากประชาชนสูง มีการได้รับแบบอย่างจากผู้บังคับบัญชาสูง มีจิตสาธารณะสูง
 (4) ไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางจิตลักษณะและสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่ส่งผล
 ต่อการมีจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจ (5) ปัจจัยทางจิตสังคมที่เป็นตัวทำนายจิต-
 ลักษณะของข้าราชการตำรวจ พบว่าการรับรู้ความสามารถของตนเองและการสนับสนุน
 จากประชาชนร่วมกันทำนายการมีจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจได้

มุกิตา หวังคิด (2547) ศึกษาเรื่อง *การฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอ
 สถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะในนักเรียน* เพื่อศึกษาการพัฒนา
 จิตสาธารณะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการฝึกทักษะการแก้ปัญหาและเพื่อ
 ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการฝึกทักษะการแก้ปัญหากับระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่
 มีต่อการพัฒนาจิตสาธารณะในนักเรียน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัย

และพัฒนาการศึกษา จำนวน 72 คน ด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น แบ่งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 36 คน แบ่งเป็นระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง 12 คน ระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนปานกลาง 12 คน ระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ 12 คน ใช้เวลาในการทดลอง 12 คาบ คาบละ 50 นาที โดยใช้เครื่องมือคือ แผนดำเนินการฝึกทักษะการแก้ปัญหาและแบบวัดจิตสาธาณะ โดยใช้แบบแผนการทดลองแบบ 3×2 เป็นแบบที่มีการฝึกการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์กับการไม่ฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์และตัวแปรระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สถิติที่ใช้คือ การวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบสองทาง ผลการวิจัยพบว่า (1) นักเรียนที่ได้รับการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์มีจิตสาธาณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (2) นักเรียนที่มีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกันทั้งในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีจิตสาธาณะไม่แตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (3) ไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยการนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่มีต่อจิตสาธาณะของนักเรียน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี (2547) ศึกษาเรื่อง *ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับจิตสำนึกต่อสังคมและวิเคราะห์ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มตัวอย่างคือ นิสิตระดับปริญญาตรีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2547 จำนวนทั้งสิ้น 342 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติบรรยายและสถิติอนุมาน ด้วยการวิเคราะห์หาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุ และการศึกษาเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 8 คน ที่มีคะแนนจิตสำนึกต่อสังคมในระดับสูง และระดับต่ำอย่างละ 4 คน ผลการวิจัยพบว่า (1) นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีจิตสำนึกต่อสังคมในระดับสูง (2) ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับจิตสำนึกต่อสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 คือ กระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาจากครอบครัว ครูอาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชน ความสนใจในการทำกิจกรรม

ความสม่ำเสมอในการเข้าร่วมกิจกรรม แบบอย่างจากบุคคลสำคัญ เวลาที่ใช้ในการติดตาม ข่าวสาร ภูมิปัญญาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สื่อวิทยุ (3) ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการ พัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมี 9 ตัวแปร ได้แก่ กระบวนการ ที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมจากเพื่อน ความสม่ำเสมอในการทำกิจกรรม กระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมจากครอบครัว กระบวนการที่เอื้อต่อ การพัฒนาจิตสำนึกต่อสังคมจากสื่อมวลชน ความสนใจในการทำกิจกรรม บุคคลที่มี อิทธิพลในการคิดทำประโยชน์ต่อสังคม สถานภาพของครอบครัว ตัวแปรทั้งหมด สามารถ ทำนายระดับจิตสำนึกต่อสังคมของนิสิตได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้ร้อยละ 51.2 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างนิสิตจำนวน 8 คน ที่มีคะแนนจิตสำนึกต่อ สังคมระดับสูง 4 คน ระดับต่ำ 4 คน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนา จิตสำนึกต่อสังคมของนิสิต คือ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม และการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ

พริยา นิลมาต (2550) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีจิตสำนึกสาธารณะของ นักเรียนช่วงชั้นที่ 4 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด ประชากรที่ใช้ในการวิจัย เป็นนักเรียนช่วงชั้นที่ 4 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2549 จำนวน 380 คน ซึ่งได้จากการสุ่ม แบบหลายขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้มี 2 ฉบับ ประกอบด้วยแบบวัดจิตสำนึกสาธารณะ 1 ฉบับ และแบบวัดปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีจิตสำนึกสาธารณะ 1 ฉบับ ผลการศึกษาพบว่า (1) คุณธรรมด้านความวินัยความรับผิดชอบ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญูกตเวที ความฉลาดทางอารมณ์ พฤติกรรมการสอนของครู การเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์ทางบวกกับจิตสำนึกสาธารณะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (2) คุณธรรมด้านความมีวินัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญูกตเวที ความฉลาดทางอารมณ์ พฤติกรรมการสอนของครู การเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย และการเลี้ยงดูแบบปล่อยปละ- ละเลย สามารถพยากรณ์การมีจิตสำนึกสาธารณะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

งานวิจัยต่างประเทศ

Akkar (2003) ได้ศึกษาจิตสำนึกสาธารณะของคนนิวกาสเทิล สหราชอาณาจักร อังกฤษในช่วง 10 ปี ตั้งแต่ ค.ศ. 1990-2000 โดยจากการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม

การเมือง เศรษฐกิจของคนนิวกาสเทิล พบว่า มีการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะด้วยการเปิดให้มีพื้นที่สาธารณะ หรือเวทีสำหรับคนในชุมชนมีส่วนร่วมทุกชั้นตอน ดังนี้ (1) การวางแผน และการออกแบบกิจกรรม (2) การลงมือปฏิบัติ (3) การจัดการและดูแลรักษา และ (4) การใช้ส่วนต่าง ๆ ด้วยความเคารพปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ และยังพบว่าภายใต้ความเป็นโลกาภิวัตน์มีผลให้พื้นที่สาธารณะดังกล่าวมีแนวโน้มลดลง

Gordon (2004) ได้ศึกษาบทบาทของรูปแบบการเลี้ยงดู และการพัฒนาความรับผิดชอบทางสังคม เพื่อหาปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ ของความรับผิดชอบทางสังคม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนวิทยาลัยศิลปะทั้งชาย หญิง 104 คน เครื่องมือที่ใช้วัด คือ แบบสอบถามการเลี้ยงดูของผู้ปกครอง แบบวัดความรับผิดชอบทางสังคม ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย สามารถทำนายความเป็นจริยธรรมทางสังคม ที่มีต่อเรื่องวัดความรับผิดชอบทางสังคมได้

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดেলাทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ จิตสาธารณะ ทั้งที่เป็นงานวิจัยในประเทศและงานวิจัยต่างประเทศพอสรุปได้ว่าการ จัดেলাทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย การจัดেলাทางครอบครัว การจัดেলাทางสถาบัน การศึกษา การจัดেলাทางกลุ่มเพื่อน และการจัดেলাทางสื่อมวลชน ซึ่งการจัดেলা ดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับการมีจิตสาธารณะของนักศึกษา โดยการจัดেলাทางสังคมจะ ปลูกฝัง และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ และมีความตระหนักต่อสังคม ส่วนรวม โดยเกิด จากจิตสำนึกที่มีอยู่ โดยรับรู้สิทธิและหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ ด้วยการเรียนรู้และแก้ไข ปัญหาพร้อมกับคนในสังคม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ข้อคิดนี้มาเป็นประเด็นในการศึกษา เพื่อเป็น ข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ โดยผู้บริหารสถานศึกษา ครูอาจารย์ สามารถนำไป ใช้วิเคราะห์ วางแผน ในการจัดการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมสำหรับนักศึกษา รวมถึงเป็นประโยชน์ต่อพ่อแม่ ผู้ปกครองในการทำความเข้าใจและนำไปใช้วางแผน นโยบายสนับสนุน พัฒนานักศึกษาเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง